

matura

ZGODNE
Z WYTYCZNYMI
CKE

USZCZUPLONA PODSTAWA PROGRAMOWA

Konteksty język polski

zakres podstawowy i rozszerzony

- czym jest kontekst
- gdzie szukać kontekstów
- 100% punktów za zastosowanie kontekstów w wypowiedzi pisemnej i ustnej

Konteksty

matura język polski

zakres podstawowy i rozszerzony

Izabela Tomczyk-Spólna

2025

Projekt okładki: **Paweł Kwacz**
Redaktor prowadzący: **Katarzyna Kupracz**
Redakcja językowa: **Marlena Dobrowolska**
Redakcja graficzna i skład: **Anna Zamojska**
Korekta: **Izabela Kozak**

Zdjęcia: Liz Obert, Banksy/ FORUM, Henri Matisse/ FORUM, Morik/ FORUM, Blu/ Blublu.org, Tomasz Sętowski/ Muzeum Wyobraźni, Wiesław Walkuski/ Walkuskiart.pl, Shutterstock, Wikimedia Commons

© Copyright 2023 by Wydawnictwo Pedagogiczne Operon Sp. z o.o. & Izabela Tomczyk-Spółna
Gdynia 2025

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione.
N8713

Wydawca:
Wydawnictwo Pedagogiczne Operon Sp. z o.o.
81-451 Gdynia, al. Zwycięstwa 96/98
tel. centrali 58 679 00 00
e-mail: info@operon.pl
www.operon.pl

ISBN 978-83-8197-572-8

07/25/XIV/US70

Spis treści

Wstęp	4
ROZDZIAŁ 1.	
Konteksty... czyli co?	5
Kontekst na egzaminie maturalnym	5
Przykładowe rodzaje kontekstów	10
ROZDZIAŁ 2.	
Rodzaje kontekstów	12
Rodzaje kontekstów... Jak je rozumieć i jak zastosować?	13
ROZDZIAŁ 3.	
Konteksty, gdzie ich szukać?	30
Kontekst w praktyce	32
ROZDZIAŁ 4.	
Ćwiczenia	39
ROZDZIAŁ 5.	
Fiszki	46
Lista lektur obowiązkowych	61

Wstęp

O potrzebie szerszego spojrzenia na kulturę i świadomego czerpania z kontekstów

Nowa formuła egzaminu maturalnego od roku 2023 wymaga wykorzystania kontekstu jako elementu obowiązkowego przy pisaniu wypracowania. Czy oznacza to, że do tej pory konteksty się nie pojawiały? Oczywiście że nie! Posługiwaliście się nimi od zawsze, choć czasem nieświadomie. Egzamin maturalny, do którego przystąpią maturzyści w roku 2023 i latach kolejnych, zmienia jedynie podejście do poznawanych utworów literackich, filmów, doktryn filozoficznych czy piosenek, wymagając od was, byście popatrzyli na siebie i świat wokół z perspektywy dzieł, z którymi się zetknęliście.

W wypracowaniu w nowej formule egzaminu od roku 2023, aby **spełnić warunek formalny polecenia, musicie odnieść się do lektury obowiązkowej, innego utworu literackiego oraz wykorzystać funkcjonalnie dowolne konteksty**. To znaczy, że należy wykazać **celowość użycia** danego kontekstu.

Nie bójcie się kontekstów! Są one doskonałą okazją do pokazania waszych zainteresowań i świadomości kulturowej. Ta publikacja pomoże wam zrozumieć, czym jest kontekst i jak go poprawnie używać.

Rozdział 1. Konteksty... czyli co?

Konteksty to dla was nic nowego!

Od pierwszej klasy szkoły podstawowej byliście wprowadzani w zjawisko kontekstu poprzez pokazywanie związków między różnymi tekstami kultury. Poznając teksty o przyjaźni, rodzinie czy o miłości do ojczyzny, nieświadomie uczyliście się dostrzegać podobieństwa między nimi, gromadziliście wiedzę o archetypach i toposach. To właśnie do nich sięgamy, tworząc konteksty.

Czym jest kontekst?

Samo pojęcie kontekstu jest definiowane często przez badaczy literatury jako sposób odczytania dzieła przez wspólne płaszczyzny z innymi elementami kultury. Kontekst to po prostu łączność z czymś, odniesienie.

Kontekst – odniesienie, które ma wzbogacać przedstawiany przez nas tok rozumowania i pomóc w zrozumieniu wymowy utworu literackiego, do którego się odwołujemy.

Odwołanie do kontekstu pojawia się zarówno na egzaminie **ustnym**, jak i na **pisemnym**.

Kontekst na egzaminie maturalnym od roku 2023

MATURA USTNA

WAŻNE!

W części ustnej kontekst jest obecny w obu zadaniach.

Formuła zadania 1. na maturze ustnej zawiera problem do omówienia, wskazany materiał źródłowy i konieczność odwołania do kontekstu:

Zagadnienie w formie twierdzenia lub pytania

Postawa człowieka wobec Boga. Omów zagadnienie na podstawie znanych ci fragmentów Księgi Hioba. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.

Wskazanie lektury

Wskazanie konieczności użycia kontekstu

Formuła zadania 2. zawiera problem do omówienia, wskazany materiał źródłowy i konieczność odwołania do wybranych tekstów kultury albo tekstów literackich, albo własnych doświadczeń komunikacyjnych (w przypadku zadania językowego). Wykorzystane odwołania stają się kontekstami do postawionego problemu.

Zagadnienie w formie twierdzenia lub pytania

Jaką funkcję w dziełach artystycznych pełnią symbole? Wyjaśnij, odwołując się do fragmentu artykułu Andrzeja Z. Makowieckiego oraz wybranego tekstu kultury albo wybranego utworu literackiego.

Wskazanie zamieszczonego tekstu źródłowego

Wykorzystanie kontekstu, np. tekstu kultury, utworu literackiego

WAŻNE!

- Użycie kontekstu jest warunkiem koniecznym do zrealizowania warunków formalnych polecenia w zadaniu 1.
- Od odniesienia się do kontekstu zależy także liczba punktów przyznanych za kryterium *Aspekt merytoryczny wypowiedzi monologicznej*.

Bogata argumentacja **musi być wzbogacona o kontekst**, który będzie zastosowany przynajmniej częściowo funkcjonalnie. To znaczy, że przywołane informacje muszą być trafne, ale nie muszą pogłębiać ani rozwijać omawianego zagadnienia. Można odnieść się do biografii autora, do epoki, filmu itd.

Kontekst należy rozumieć jako odniesienie się przez zdającego w wypowiedzi do innych elementów, wymienionych poniżej.

RODZAJE KONTEKSTÓW

→ 1) inny utwór literacki niż wskazany w poleceniu	→ 8) mitologia
→ 2) historia literatury	→ 9) Biblia
→ 3) teoria literatury	→ 10) religia
→ 4) charakter epoki	→ 11) historia
→ 5) biografia autora	→ 12) filozofia
→ 6) film, spektakl teatralny	→ 13) kwestie polityczne
→ 7) utwór muzyczny, dzieło plastyczne	→ 14) kwestie społeczne

MATURA PISEMNA**WAŻNE!**

- W części pisemnej odwołanie do kontekstu jest wymagane na obu poziomach – podstawowym i rozszerzonym.
- Konteksty pojawiają się w obu częściach arkusza: arkusza 1. testowym i arkusza 2. z wypracowaniem.

Matura pisemna. Arkusz 1. Test

Część pierwsza arkusza – język polski w użyciu – zawiera dwa teksty źródłowe, które są ze sobą powiązane problemowo, treściowo czy formalnie, można więc powiedzieć, że są dla siebie kontekstami.

W części drugiej – teście historycznoliterackim – pojawiają się zadania wymagające posłużenia się świadomością kulturową, wiedzą teoretycznoliteracką, łączenia faktów z różnych dziedzin sztuki itd. To także zadania, które wymagają kontekstów.

Pokazano to w zadaniu 1. w *Informatorze* opublikowanym na stronie Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Część 2. Test historycznoliteracki

Zadanie 1. (0–1)

Zapoznaj się z poniższymi tekstami.

Tekst 1.

Księga Rodzaju

¹²⁴Potem Bóg rzekł: «Niechaj ziemia wyda istoty żywe różnego rodzaju: bydło, zwierzęta pelzające i dzikie zwierzęta według ich rodzajów!» I stało się tak: ²⁵Bóg uczynił różne rodzaje dzikich zwierząt, bydła i wszelkich zwierząt pelzających po ziemi. I widział Bóg, że były dobre.

²⁶A wreszcie rzekł Bóg: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem podniebnym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pelzającymi po ziemi!»

²⁷Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz,
na obraz Boży go stworzył:
stworzył mężczyznę i niewiastę.

Księga Rodzaju, [w:] Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań 2016.

Tekst 2.

Michał Anioł

Stworzenie Adama

Kaplica Sykstyńska w Watykanie, 1511.

Rozstrzygnij, czy obraz stworzenia Adama we fragmencie *Księgi Rodzaju* jest taki sam, jak na fresku Michała Anioła. Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do obu dzieł.

Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego (część ustna oraz część pisemna na poziomie podstawowym) od roku szkolnego 2022/2023, CKE, <https://link.operon.pl/n8117-2> (dostęp: 28.02.2023), s. 103.

Obraz Michała Anioła jako dzieło późniejsze niż Biblia jest **kontekstem** dla fragmentu *Księgi Rodzaju* i **jest punktem odniesienia do analizy problemu** dotyczącego sposobu **ukazywania stworzenia człowieka** w różnych tekstach kultury.

W przykładowym zadaniu z publikacji *Nowa Matura. Język polski. Zakres podstawowy*. Arkusze Operonu kontekstem dla powieści *Zbrodnia i kara* Fiodora Dostojewskiego jest kadr z filmu Piotra Dumay.

Zadanie 12. (0–2)

Zapoznaj się z poniższym fragmentem powieści Fiodora Dostojewskiego i kadrem z filmu.

Tekst 1.

Fiodor Dostojewski

Zbrodnia i kara

Chcąc rozplątać supeł, odwróciła się do okna, w stronę światła (wszystkie okna były, mimo panującego tu zaduchu, szczelnie zamknięte), na kilka sekund spuściła go więc z oczu, stając do niego tyłem. Rozpiął palto, wysunął siekierę z pętli, jednak nie wyjął jej spod poły, lecz trzymał pod paltem z prawej strony. Ręce zrobiły mu się straszliwie słabe; wyraźnie czuł, jak z każdą chwilą coraz bardziej omdlewały i drętwiały. Bał się, że wypuści siekierę z dłoni i upadnie ona na podłogę... Nagle zakręciło mu się w głowie.

– Aleś supeł zawiązała! – krzyknęła z irytacją starucha i poruszyła się, jakby zamierzała się odwrócić.

Teraz nie wolno już było czekać ani chwili dłużej. Wyszarpnął siekierę, chwycił ją oburącz, uniósł do góry i prawie nieświadom tego, co robi, zupełnie nie wkładając siły w cios, jakby machinalnie, uderzył obuchem w głowę staruchy. Ale gdy tylko obuch spadł na jej głowę, poczuł w sobie nagły przypływ sił.

Starucha, jak to miała w zwyczaju, chodziła po domu bez chustki na głowie. Jej przerzedzone, płowe, gdzieś tam tylko przetykane siwizną włosy, jak zwykle silnie wypomadowane, upięte były w mysi ogonek sterczący jej na potylicy i przytrzymywane ulamanym kawałeczkiem rogowego grzebyka. Niski wzrost starej sprawił, że obuch ugodził ją prosto w ciemię. Krzyknęła, ale jakoś bardzo cicho, i aż przysiadła, chociaż zdążyła jeszcze unieść obie ręce ku głowie. W jednej wciąż trzymała paczuszkę z „zastawem”. Wtedy on z całej siły uderzył drugi raz, znowu obuchem, i znowu po ciemieniu. Krew chlusnęła, niczym woda z przewróconej szklanicy i jej ciało runęło na wznak. Cofnął się, pozwolił upaść ciału, po czym natychmiast pochylił się nad leżącą i spojrzał staruszcze w twarz; była już martwa. Oczy miała wytrzeszczone, jakby zamierzały wyskoczyć jej z oczodołów, skórę na czole i policzkach pomarszczoną, całą zaś twarz zeszpeconą grymasem.

Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*, tłum. Zbigniew Podgórzec, Kraków 2004.

Tekst 2.

Kadr z filmu animowanego *Zbrodnia i kara* Piotra Dumale, 2000.

12.1. Określ, jaki rodzaj narracji występuje w zacytowanym fragmencie powieści.

.....

.....

12.2. Rozstrzygnij, czy Piotrowi Dumale udało się uchwycić dramatyzm i nastrój sceny zabójstwa z powieści Fiodora Dostojewskiego. Uzasadnij odpowiedź.

Zadania mogą więc zawierać np. **materiał ikoniczny** i odnosić się w poleceniu do **zbieżności między nim a lekturą**. Odpowiedź wykaże związek między tekstami kultury i poszerzy wymowę utworu literackiego. Takiego użycia kontekstu wymaga właśnie część trzecia egzaminu maturalnego na poziomie podstawowym, zawierająca wypracowanie.

Matura pisemna. Arkusz 2. Wypracowanie

WAŻNE!

W wypracowaniu na poziomie podstawowym wymagane są przynajmniej dwa konteksty, a na poziomie rozszerzonym – jeden.

O konieczności odwołania do kontekstów uczeń informowany jest w szczegółowej instrukcji zamieszczonej bezpośrednio w arkuszu maturalnym, np.:

Poziom podstawowy

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W wypracowaniu **rozważ problem** podany w temacie. Przedstaw również **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranych **kontekstów** (np.: historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, religijnego, mitologicznego, biblijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych na początku arkusza egzaminacyjnego.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **300 wyrazów**.

Temat 1.

Być czy mieć? Człowiek wobec wyboru między wartościami duchowymi i materialnymi.

W pracy odwołaj się do:

- **lektury obowiązkowej** – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym,
- **innego utworu literackiego** – może to być również utwór poetycki,
- **wybranych kontekstów**.

Poziom rozszerzony

Wybierz **jeden** z poniższych tematów i napisz wypracowanie.

- W pracy rozważ **problem** podany w temacie.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranego **kontekstu** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- W wypracowaniu odwołaj się zarówno do problematyki utworów, jak i do sposobów przedstawienia danego problemu w utworze.
- Jednym z utworów literackich musi być **lektura obowiązkowa**. Jeżeli w temacie wskazano tytuł lektury obowiązkowej, to odwołaj się do tej lektury. Jeżeli w temacie nie wskazano tytułu lektury obowiązkowej, to wybierz ją spośród lektur wymienionych na początku arkusza egzaminacyjnego.
- W wypracowaniu przedstaw **swoje zdanie** i je **uzasadnij**.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **400 wyrazów**.

Temat 1.

Rozważ, jak wykorzystuje się w literaturze motyw everymana.

W pracy odwołaj się do:

- **Małej Apokalipsy** Tadeusza Konwickiego,
- **utworów literackich**,
- **wybranego kontekstu**.

WAŻNE!

- Podobnie jak w zadaniu 1. na egzaminie ustnym użycie kontekstu jest warunkiem koniecznym do zrealizowania warunków formalnych polecenia, ale brak kontekstu nie dyskwalifikuje wypracowania!
- W wypracowaniu musisz w sposób celowy odwołać się do kontekstów, tak by pogłębiać i rozwijać omawiane zagadnienie.
- Trafność doboru kontekstu i rozszerzenie za jego pomocą sensu analizowanego dzieła czy problemu zawartego w temacie decyduje o liczbie punktów przyznanych w kategorii *Kompetencje literackie i kulturowe*.

Funkcjonalne wykorzystanie kontekstów, obok bogatej argumentacji i oznak erudycji wypowiedzi, jest warunkiem uzyskania maksymalnej liczby punktów z kryterium *Kompetencje literackie i kulturowe*, zarówno na poziomie podstawowym, jak i rozszerzonym.

- Ocena poziomu argumentacji wypowiedzi zakłada zróżnicowaną punktację także za **częściowo funkcjonalne i niefunkcjonalne** wykorzystanie kontekstu.
- Wykorzystanie częściowo funkcjonalne oznacza, że przywołana informacja jest trafna, lecz nie pogłębia danego zagadnienia.
- Wykorzystanie niefunkcjonalne to np. streszczenie utworu lub jego wątku bez wyciągania z tego żadnego wniosku.

Przykładowe rodzaje kontekstów w wypowiedzi ustnej

Kontekst należy rozumieć jako odniesienie się przez zdającego w wypowiedzi do innego elementu.

WAŻNE!

W wypracowaniu na poziomie podstawowym konteksty mogą pochodzić z tej samej kategorii, np. wykorzystujesz dwa razy różne konteksty historyczne, mówiąc o II wojnie światowej w Polsce (pierwszy kontekst) i o panowaniu cara (drugi kontekst).

Wykorzystanie kontekstu do omówienia problemu postawionego w zadaniu wypracowania **NIE OZNACZA**:

- szczegółowej analizy samego kontekstu, np. dogłębnego omawiania treści i problematyki przywołanego dzieła kultury;
- tworzenia nowego akapitu dla kontekstu;
- rozwijania nowych wątków;
- nazywania rodzaju kontekstu.

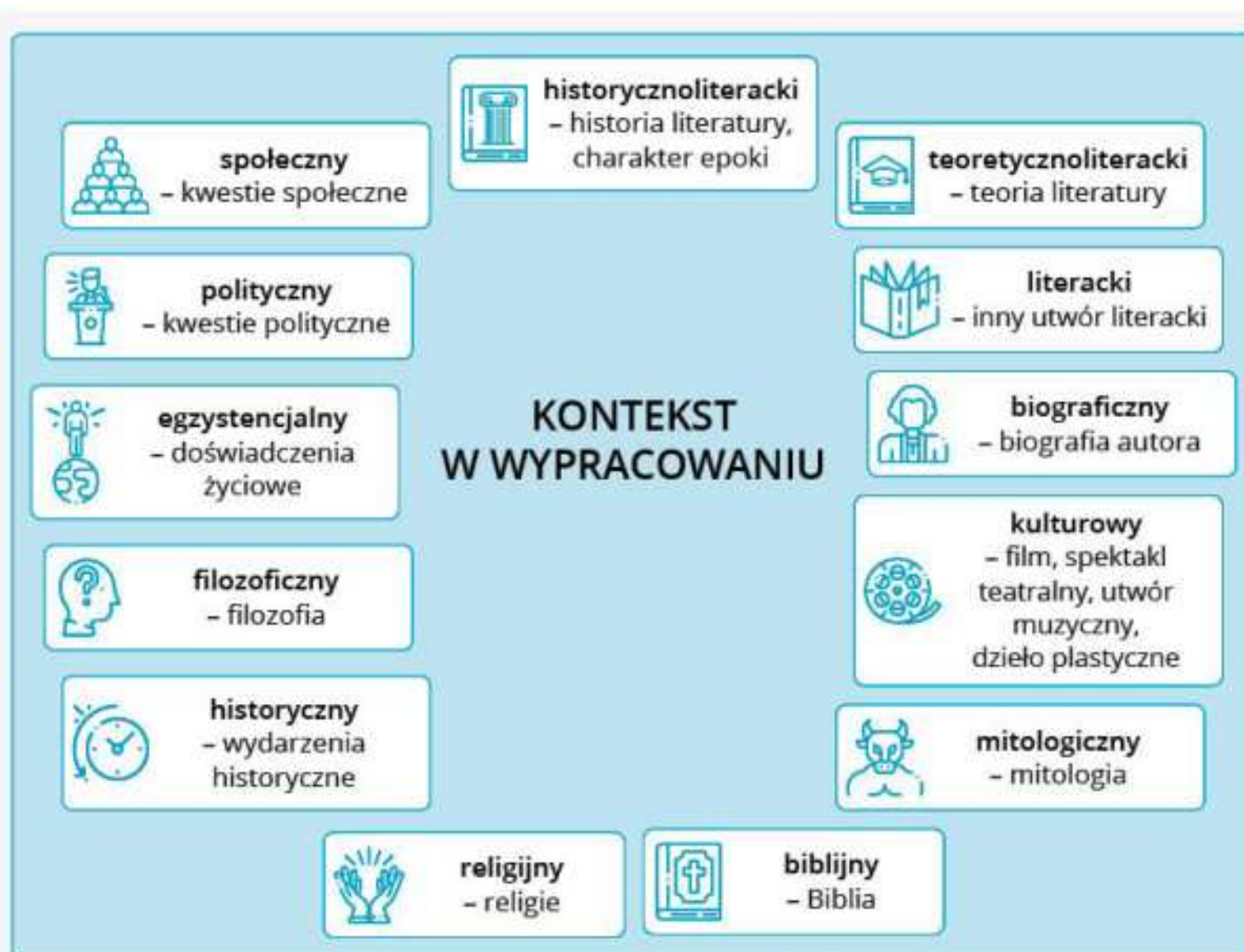
Należy unikać:

- dygresji;
- prezentowania wiedzy bez związku z analizowanym problemem lub tekstem literackim, do którego kontekst miał być wykorzystany;
- nadmiernego rozbudowywania kompozycyjnego pracy.

WAŻNE!

Kontekst może być nawet jednozdaniową informacją! Liczy się jej funkcjonalność!

Rozdział 2. Rodzaje kontekstów

Na obu poziomach pisemnego egzaminu maturalnego, czyli podstawowym i rozszerzonym, można się odnieść do kontekstów zaproponowanych przez Centralną Komisję Egzaminacyjną w kryteriach oceniania, co nie znaczy, że trzeba umieć je identyfikować z nazwy!

WAŻNE!

- Pamiętaj, by w wypracowaniu podać przykłady tekstów literackich pasujących do tematu, na nich oprzeć argument, a następnie dobrać kontekst – uzupełnienie, poszerzenie argumentu, np. tekstem kultury.
- Tekst kultury to: książka, film, spektakl, obraz, rzeźba, instalacja, mural, plakat, piosenka, teledysk, fabuła gry komputerowej itd.

PRZYKŁAD

ARGUMENT

KONTEKST

- Kontekst może stać się osobnym argumentem, ale nie musi.
- Kontekst może być rozpisany na osobny akapit, ale nie musi.
- Rodzaj kontekstu nie ma znaczenia! Znaczenie ma tylko funkcjonalność kontekstu, tzn. czy rozwija on argumentację.

Przykład

Temat: Człowiek – ciekawy świata i sensu życia podróżny.

Wstęp

W naturze człowieka jest ciekawość i chęć poznawania świata, drażnienie istoty bytu, a nawet błędzenie i uczenie się poprzez owo błędzenie.

Stanowisko/
twierdzenie
argumentacyjne

Popychany impulsem wędrówki człowiek mierzy się z przeciwnościami, smakuje świat i sprawdza, dokąd go zaprowadzi nieświadomy pęd, pęd życia.

Przykład
z listy lektur
obowiązkowych

Setki lat temu Homer, grecki poeta, śpiewak, który przemierzał starożytną Grecję, stworzył dzieło podejmujące problem wspomnianej ciekawości świata, którą odczuwa wielu z nas. Napisał epos pod tytułem „Odyseja”^{*}.

Argument

Bohaterem utworu jest mądry i obdarzony niezwykle sprytem Odys, który w trakcie powrotu do domu po wojnie trojańskiej przeżywa wiele przygód. Uświadamiają mu one, że świat to miejsce groźne, pełne wrogich istot i żeby przetrwać, potrzebne są i przebiegłość, i mądrość, i pokora. Odys mógł zostać na jednej z wysp, na której zatrzymał się po ominięciu wyspy Syren, pod opieką nimfy Kalipso albo u zakochanej w nim zaborczej czarodziejki, a jednak miłość do rodziny i tęsknota za domem gnały go dalej, zmuszały do powrotu do ojczyzny. Człowiek jest więc istotą potrzebującą wytchnienia w swojej wędrówce. Poznawanie świata, szukanie jego istoty jest wyczerpujące i wymaga powrotu do tego, co znane, co daje wytchnienie. Odyseusz wyruszył jednak ponownie w morze, ponieważ życie wymaga od człowieka poznawania nowych sytuacji, jest zmienne, jak śpiewał Stachura: „Wędrówką jedną życie jest człowieka/ Idzie wciąż/Dalej wciąż/Dokąd Skąd”. Człowiek nie ustaje w poszukiwaniu swojego miejsca i sensu drogi, którą przemierza. (...)

Kontekst
kulturowy

* Od 2024 r. lektura zgodna z wymaganiami egzaminacyjnymi z poziomu rozszerzonego.

Rodzaje kontekstów... Jak je rozumieć i jak zastosować?

Kontekst historycznoliteracki

Kontekst historycznoliteracki pozwala odczytać dzieło przez pryzmat jego czasów.

Przykład zastosowania

Romantyczność, Adam Mickiewicz – lektura z listy lektur zgodnych z podstawą programową, do której można się odwołać w wypracowaniu maturalnym.

Wiemy, że:

- jest to utwór programowy epoki romantyzmu;
- ilustruje dyskusję między oświeceniowym (rozumowym) i romantycznym (intuicyjnym) sposobem patrzenia na świat;
- pokazuje emocje związane ze śmiercią ukochanego.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Romantycznością* w wypracowaniu dotyczącym np.: **postaw, wyborów, emocji, nieszczęśliwej miłości, bohaterów wykluczonych, różnych sposobów poznawania świata** itd.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do postawy** narratora stojącego po stronie uczuć i **postawy starca**, który krytykuje nieracjonalne widzenie świata, **lub do postaci Karusi** – nieszczęśliwej kochanki.

Podpowiedź zastosowania do tematu z *Informatora* CKE

Trzeźwy racjonalista – niepoprawny marzyciel. Jak wybór postawy życiowej wpływa na losy człowieka i jego relacje z innymi ludźmi?

W pracy odwołaj się do:

- lektury obowiązkowej – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rW> (dostęp: 15.01.2025), s. 206.

Przykład
z listy lektur/
kontekst literacki

Wokulski był niepoprawnym marzycielem (...). **Ballada *Romantyczność* Adama Mickiewicza pokazuje natomiast trzeźwego racjonalistę, starca, który nie widzi ducha Jasieńka i zarzuca Karusi, że opowiada jakieś wymyślone bzdury, a zgromadzony tłum to ludzie ciemni. Postawa bohatera jest związana z oświeceniem i charakterystycznym dla niego analizowaniem świata za pomocą rozumu. Opozycją do starca jest narrator, który patrzy na świat sercem jak romantyk i wierzy dziewczynie (...). Zachowanie narratora pozwala mu poczuć się częścią mieszkańców miasteczka, dokonał wyboru, poznaje świat za pomocą serca, a to daje mu większą wiedzę niż „szkiełko i oko” starca. Myślenie za pomocą serca otwiera na innych, integruje przez podobne odczuwanie (...).**

Kontekst
historycznoliteracki

Argument

Przywołanie treści ballady, postawy jej bohaterki, postawy starca jest **kontekstem literackim do *Lalki***, ale odwołanie do oświeceniowego i romantycznego sposobu patrzenia na świat, czyli osadzenie tekstu ballady w epoce, jest **kontekstem historycznoliterackim**.

UWAGA To przykład wykorzystania dwóch kontekstów w odniesieniu do jednej lektury obowiązkowej!

WAŻNE!

Kontekst nie musi być rozbudowany o wnikliwą analizę przywoływanego utworu, doktryny filozoficznej, tła historycznego, biografii itd.

Kontekst teoretycznoliteracki to odczytanie związku sensu utworu z jego gatunkiem, rodzajem czy konwencją literacką, w jakiej powstał.

Warto zwrócić uwagę na to, jak utwór został „zrobiony”, żeby odkryć jego sens, np. trudniej mówić o *Antygonie* Sofoklesa bez wiedzy o samej tragedii (dramacie antycznym), o tym, co składa się na formę tego typu sztuki. Z **gatunkiem tragedii antycznej** wiąże się przecież sposób rozwiązania akcji, śmierć bohaterów i ich dramaty.

WAŻNE!

- Cechy gatunku mogą sugerować postawy, sposób myślenia i działania bohaterów czy podmiotu lirycznego. Warto więc umieć rozpoznawać cechy gatunkowe utworów.
- Kontekst teoretycznoliteracki jest bardzo ważny przy wykorzystaniu w argumentacji wiersza.

Przykład zastosowania

Antygoną, Sofokles – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór oparty na micie o rodzie Labdakidów;
- jest to typowa tragedia antyczna;
- utwór pokazuje niezłomność i tragizm bohaterki;
- główni bohaterowie są naznaczeni konfliktem tragicznym – muszą wybierać między równorzędnymi racjami; Antygoną musi wybierać między gniewem bogów za niepochowanie brata a gniewem wuja/władcy; Kreon musi wybierać między rodziną a państwem;
- dla nikogo akcja nie kończy się szczęśliwie, każdy bohater doznaje straty.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Antygoną* w wypracowaniu dotyczącym np.: **postaw, wyborów, wierności sobie, władcy, poświęcenia w imię idei, śmierci z miłości, relacji ojciec – syn, losu, fatum, samobójstwa, tragizmu, konfliktu jednostki i państwa/władcy**.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do formy tekstu**. Budowa tragedii i jej cel, tj. **katharsis** (możliwość oczyszczenia się widza z emocji), **skutkują np. wstrząsającymi rozwiązaniami** – samobójstwem Antygony, Hajmona i Eurydyki.

Podpowiedź zastosowania do tematu z materiałów CKE

Młodość jako czas pierwszych nadziei i rozczarowań.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej – utworu epickiego albo dramatycznego
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/r/y> (dostęp: 15.01.2025), s. 5.

Temat można omawiać np. z perspektywy monologu wygłoszonego przez Antygonę przed śmiercią. Bohaterka rozpacza w nim, że nie dane jej będzie być żoną i matką, że umrze sama, „w życia wiosnie”. Sofokles uśmierca dziewczynę, osiągając podwójny efekt związany z formą dramatu antycznego. Po pierwsze – realizuje założenie tragizmu, po drugie – wspomnianego katharsis.

Zastosowana w wypracowaniu wiedza o tragedii antycznej:

- konflikcie tragicznym,
- katharsis,
- tragizmie,

będzie uzupełniała analizę problemu jako kontekst teoretycznoliteracki.

Kontekst literacki

Kontekst literacki to:

- nawiązanie do innego utworu literackiego poprzez odszukanie w nim podobnego motywu czy problemu, np. motyw miłości i śmierci; cierpienie Karusi z powodu utraty kochanka (obecne w *Romantyczności* Adama Mickiewicza) można zestawić z problematyką i doświadczeniami bohatera mitu o *Orfeuszu i Eurydyce*;
- bezpośrednie nawiązanie utworu do utworu, np. cytaty z *Hamleta* W. Szekspira zamieszczony przez A. Mickiewicza przed balladą *Romantyczność*, który można czytać jako przewodnią myśl tekstu o poznawaniu świata „oczyszczenia duszy”;
- nawiązanie za pomocą aluzji czy parafrazy, np. w wierszu Stanisława Balińskiego *O tamtej* w ostatnich wersach: „I chociaż mi z nią dobrze i chociaż bezpiecznie, / Za tamtą mi jest smutno, za tamtą mi ciemno...” pojawia się aluzja do *Hymnu* Juliusza Słowackiego: „Przedemną gasisz w lazuru wodzie / Gwiazdę ognistą... / Choć mi tak niebo ty złocisz i morze, / Smutno mi, Boże! / Choć wiem, że jutro błysnie nowe zorze, / Smutno mi, Boże!” – dzięki temu możemy odczytać tekst jako wyraz tęsknoty za ojczyzną.

Przykład zastosowania

Romantyczność, Adam Mickiewicz

Podpowiedź zastosowania do tematu z materiałów CKE

Miłość silniejsza niż śmierć. Omów zagadnienie na podstawie *Mitologii* (cz. I *Grecja*) Jana Parandowskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rX> (dostęp: 15.01.2025), s. 4.

JAK TO ZROBIĆ?

Tekst Mickiewicza może być **kontekstem literackim dla problemu** zawartego w temacie, co wiąże się z analizą postawy bohaterki – Karusi, doświadczanej przez los śmiercią ukochanego Jasieńka.

Kontekst biograficzny

wpływ wydarzeń
historycznych
na życie autora

KONTEKST BIOGRAFICZNY

wydarzenia
z życia
autora

Kontekst biograficzny to odniesienie do faktów z życia autora, bez znajomości których interpretacja dzieła może być spłycona lub błędna.

Najbardziej znane konteksty biograficzne dotyczą twórczości **Adama Mickiewicza** i **Jana Kochanowskiego**. Nie można mówić o *Trenach*, nie wiedząc, że są skutkiem śmierci córki poety, podobnie jak nie można interpretować *Dziadów* cz. III czy *Pana Tadeusza*, nie pamiętając o skutkach zaangażowania politycznego i przymusowej emigracji ich autora.

Kontekst biograficzny jest bardzo ważny, np. w literaturze dokumentalnej, literaturze lat wojny i okupacji czy **przy tematach** maturalnych dotyczących **emigracji, niewoli, prześladowań, dramatycznych doświadczeń człowieka**.

WAŻNE!

Biografia twórcy może wyjaśnić zachowania i motywy działania bohaterów, uzasadnić czas lub miejsce akcji. Warto więc znać fakty z życia autorów.

Przykład zastosowania

Inny świat, Gustaw Herling-Grudziński – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór autobiograficzny;
- są to wspomnienia autora z łagrów sowieckich;
- utwór upamiętnia poznanych przez autora ludzi;
- autor pokazuje życie w łagrach, którego nie można oceniać kryteriami moralności pozaobozowej.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Innym światem* w wypracowaniu dotyczącym np.: **postaw, wyborów, emocji, przemocy, moralności, dobra i zła, wojny, wierności sobie, kata i ofiary**.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do postawy narratora** stojącego po stronie moralności, przywołać postawy bohaterów (warto zwrócić uwagę na Michała Kostylewa), pokazać tło historyczne (II wojna światowa).

Podpowiedź zastosowania do tematu z *Informatora* CKE

Jaki wpływ na sposób widzenia świata przez człowieka mają czasy, w których on żyje?

W pracy odwołaj się do:

- lektury obowiązkowej – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rW> (dostęp: 15.01.2025), s. 213.

Temat można omawiać np. **z perspektywy doświadczeń człowieka więzionego w obozie**. Gustaw Herling-Grudziński pokazuje w powieści *Inny świat* zróżnicowane postawy współwięźniów, ale **pisze także o sobie** i swoim odczuwaniu rzeczywistości, z którą przyszło mu się zmierzyć.

Zastosowana w wypracowaniu wiedza o życiu pisarza:

- przyczynach uwięzienia,
 - przebiegu pobytu w obozie,
 - głodówce, dzięki której udało mu się go opuścić,
- będzie uzupełniała analizę problemu jako kontekst biograficzny.

Kontekst kulturowy

Kontekst kulturowy to odwołanie do innych niż literackie tekstów kultury wykorzystanych do pogłębionego odczytania danego dzieła literackiego lub problemu zawartego w temacie.

WAŻNE!

Wykorzystane dzieło kultury nie powinno budzić wątpliwości co do swojego istnienia i autentyczności. Oznacza to, że powinno być znane powszechnie i łatwe do znalezienia dla egzaminatora.

Dzieło kultury nie może być wulgarne, nie może zawierać wulgaryzmów, nawołań do nienawiści i zachowań niemoralnych. Jeżeli więc wykorzystujemy treść ulubionej piosenki, to należy zadbać, aby nie była to piosenka kontrowersyjna.

Kontekst kulturowy to także:

- **wspólny kod, którym posługuje się dana społeczność i za pomocą którego przekazuje sobie wartości i wiedzę;** w tym rozumieniu kontekstem kulturowym będą więc np. opowieści ludowe, pieśni i legendy, z którymi w dzieciństwie zetknął się Adam Mickiewicz, a które stały się inspiracją do powstania jego *Ballad i romansów*;
- **przywołanie charakterystycznych cech jakiegoś środowiska,** np. współczesne zjawisko tzw. wyścigu szczurów pracowników korporacji w zestawieniu z bohaterami literackimi dążącymi do celu za wszelką cenę;
- **odniesienie się do specyfiki środowiska, w którym funkcjonował autor** danego dzieła, np. do bohemy artystycznej, grupy literackiej, grupy narodowościowej.

Przykład zastosowania

Podpowiedź zastosowania do tematu z materiałów CKE

Młodość jako czas pierwszych nadziei i rozczarowań.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej – utworu epickiego albo dramatycznego
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rY> (dostęp: 15.01.2025), s. 5.

W realizacji tego tematu można wykorzystać **film**. Należy znaleźć młodego bohatera, który czegoś od życia oczekuje, czegoś pragnie i przeżywa pierwsze rozczarowania w zderzeniu z rzeczywistością. Mogą to być bohaterowie czasów tragicznych wydarzeń historycznych, które odebrały im szansę na normalny rozwój i realizację marzeń – czasów wojny, zmian politycznych (upadek komunizmu, stan wojenny w Polsce itp.). Można też szukać wśród kreacji postaci z trudnymi doświadczeniami osobistymi, chorobami, tragediami rodzinnymi.

Przykłady filmów związanych z problemem *Młodość jako czas pierwszych nadziei i rozczarowań*

- **Wszystko, co kocham** (reż. Jacek Borcuch, 2009). Bohaterowie to uczniowie liceum, których marzenie o występie na festiwalu rockowym rozpada się w związku ze stanem wojennym, a marzenia o przyszłości w związku z komunizmem. Film może stać się kontekstem dla wielu utworów literackich poczynając od **mitu o Dedalu i Ikarze**. Ikar nie posłuchał ojca, spadł. Zachwyt przestrzenią, możliwością lotu i tragiczny finał były wynikiem uniesień młodości, braku perspektywy dotyczącej konsekwencji zachowań. Taki motyw pokazuje film *Wszystko, co kocham* przede wszystkim w scenach związanych z koncertem stworzonej przez bohaterów grupy i piosenkami o wymowie antypaństwowej. Bunt w czasach, o których jest w filmie mowa, nie mógł się skończyć dobrze. Dramat Jacka Borcucha może być kontekstem dla **Kordiana Juliusza Słowackiego**, którego bohater rozczarowany życiem decyduje się na desperacki akt odwetu na oprawcy narodu (próba zamordowania cara). Podobną desperacją wykazał się Janek, demolujący samochód komisarza stanu wojennego.
- **Balon** (reż. Michael Herbig, 2018). Film pokazuje życie w NRD i ucieczkę na Zachód dwóch niemieckich rodzin w skonstruowanym własnoręcznie balonie. Trudne czasy komunizmu, prześladowań politycznych spletały się z dojrzewaniem i pierwszą miłością, na drodze do której stają marzenia o wolności i dramatyczne wybory. Młody Frank Strelzyk musi wybrać między miłością do rodziny i jej bezpieczeństwem a miłością do córki sąsiada – urzędnika Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego. Nadzieje Franka, rodzące się uczucie, zostają stłamszone przez system komunistyczny i świadomość, że w kraju, w którym dorasta, nie ma dla niego przyszłości. Film może korespondować z **poezją Krzysztofa Kamila Baczyńskiego** czy **opowiadaniem Tadeusza Borowskiego** i brutalnym zderzeniem młodości z koszmarem wojny. Można go wykorzystać w związku z poczuciem zniewolenia bohaterów przez system totalitarny (faszyzm, komunizm) czy w związku z dramatycznymi wyborami bohaterów – wymuszonymi sytuacją polityczną.
- **Miasto 44** (reż. Jan Komasa, 2014). Film jest wizją powstania warszawskiego i losów biorącej w nim udział młodzieży, która dopiero wkraczała w życie i chciała się nim cieszyć, kochać, rozwijać się, która myślała o przyszłości po wojnie. Postacie Kamy, Stefana i „Biedronki” korespondują z losami młodzieży przedstawianej w literaturze dotyczącej lat wojny i okupacji, np. z **Kamieni na szaniec Aleksandra Kamińskiego** czy z bohaterami **poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego**.
- **Babyteeth** (reż. Shannon Murphy, 2019). Dramatyczna historia chorej na raka nastolatki, która przypadkowo poznaje starszego od siebie chłopaka z problemami. Film pokazuje, jak w ostatnich chwilach życia Milla zakochuje się, zmienia, rozkwita i dojrzewa, a jej ukochany gwałtownie zyskuje i traci to, czego brakowało mu w rodzinnym domu – miłość, troskę, szacunek i bliskość. Historia bohaterów jest tragiczna i doskonale wpisuje się w problem zawarty w temacie, ponieważ młodość jest tu czasem zawiedzionych nadziei dla „dzieciaków”, które mimo świadomości dramatycznego końca żyją, czerpiąc radość z każdej wspólnej chwili.

Do realizacji tematu *Młodość jako czas pierwszych nadziei i rozczarowań* można wykorzystać **piosenkę**.

- **Iluzja, Kacper HTA**. Młodość jest czasem rozczarowań i zawodów emocjonalnych w relacjach ze środowiskiem rówieśników. Podmiot liryczny w piosence zwraca uwagę na to, jak trudna jest młodość dla człowieka odrzuconego, dla samotnika: *Stanąłeś w kącie w cieniu/Nigdy nie byłeś, tam, gdzie był blask/Chociaż tak wiele znajomych ci osób/Miało za znajomych przyjaciół gwiazd/Byłeś tak obcy na swej planecie/Przeszatkowali ci serce bliscy/Zanim skumałeś co to jest życie/Ile więcej daje ci instynkt/Nie chcieli kumple zgnitego jabłka/Po co im piąte koło u wozu*. Tekst może korespondować z bohaterami romantycznymi, outsiderami, ale może się stać także kontekstem dla losów Stanisława Wokulskiego z **Lalki Bolesława Prusa**. Warto przywołać czasy, gdy Wokulski pracował w winiarni u Hopfera, a równocześnie uczył się i budował wynalazki, za co był wyśmiewany przez kolegów i klientów.

Do realizacji tematu *Młodość jako czas pierwszych nadziei i rozczarowań* można wykorzystać **obraz**.

- **Ofelia, John Everett Millais**. Obraz odwołuje się do dramatu **Szekspira Hamlet** i sceny, w której dowiadujemy się, że Ofelia utonęła. Bohaterka popadła w obłąd w związku z zawiedzioną miłością do Hamleta oraz jego zabójstwem Poloniusza. Prawdopodobnie popełniła samobójstwo. Na płótnie widzimy powoli zapadającą się w wodzie dziewczynę, której twarz nie wyraża strachu, a ciało nie broni się przed nieuchronnym zatonięciem. Rozłożone ręce przynoszą skojarzenie z ofiarą Chrystusa.

Życie bohaterki kończy się więc tragicznie, a tragedię tę podkreślają otaczające ją rośliny o znaczeniu symbolicznym. *Ofelia* Millaisa jest rozczarowana życiem i niespełnioną miłością (symbolika bratków). Nie walczy z przeciwnościami i ostatecznie poddaje się nieszczęściu, tonąc, co sugeruje fiołek odczytywany jako symbol śmierci w młodym wieku. Poza oczywistym związkiem z dramatem Szekspira postać samobójczyni może być kontekstem dla **Kordiana z dramatu Juliusza Słowackiego**, który nie widzi sensu życia i podejmuje próbę samobójczą, albo dla zawiedzionego w uczuciach Wertera z **Cierpień młodego Wertera** Johanna Wolfganga von Goethego.

John Everett Millais, *Ofelia*, 1851-1852

Kontekst religijny

wierzenia bohatera, np.
Antygona,
Sonia Marmieladova

KONTEKST RELIGIJNY

wierzenia autora, np.
Mickiewicz

doktryny, idee religijne, np.
założenia chrześcijaństwa,
wierzenia starożytnych Greków

Kontekst religijny to wierzenia bohatera lub autora ujawniające się w utworze i mające znaczenie dla odczytania jego sensu. To także przywołanie doktryn, założeń, idei religijnych pomocnych w interpretacji dzieła lub bohatera.

Przykład zastosowania

Zbrodnia i kara, Fiodor Dostojewski – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór o charakterze psychologicznym;
- autor pokazuje wpływ zbrodni na człowieka;
- bohater popełnia zbrodnię w imię idei;
- to powieść prochrześcijańska.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Zbrodnią i karą* w wypracowaniu dotyczącym np.: **zbrodni, postaw, wyborów, przemocy, moralności, dobra i zła, wierności sobie, idei, miłości, poświęcenia i religii.**

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do postaci Rodiona Raskolnikowa**, pokazać tło społeczne, zestawić ateizm głównego bohatera z postawą Soni. Warto zwrócić uwagę na postać pozbawionego zasad moralnych Swidrygajłowa, który ostatecznie popełnia samobójstwo, ale wcześniej wykazuje się filantropią.

Podpowiedź zastosowania do tematu z materiałów CKE

Różne postawy człowieka wobec Boga. Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rx> (dostęp: 15.01.2025), s. 4.

Kontekstem religijnym do problemu o postawach człowieka wobec Boga będzie wiara i niewiara bohaterów powieści – Soni i Raskolnikowa. Należy przedstawić genezę morderstwa popełnionego przez byłego studenta (bieda, chęć sprawdzenia siebie, swojej idei nadczłowieka) i zwrócić uwagę na jego przemianę duchową.

Rodion – sceptyk, ateista i racjonalista – zmienia się pod wpływem zaangażowania religijnego Soni i jej zaufania w Bożą opatrzność.

Sonia doświadczana przez los stratą matki, pijaństwem ojca, agresją macochy i prostytutką znajduje pociechę w wierze (**ważny cytat: *A kimże ja bym bez Boga była?***).

Warto także odwołać się do postaci ojca Soni, byłego urzędnika, alkoholika – Marmieladowa, który ufa Bogu i wierzy, że nawet tacy grzesznicy jak on zostaną zbawieni, ponieważ Bóg jest miłosierny.

Postawy bohaterów, zachowanie wewnętrznej moralności – mimo świadomie popełnianego zła – wiążą się z ich zaangażowaniem religijnym, przekonaniem, że wiara pomaga i nadaje sens życiu.

Kontekst religijny w lekturach obowiązkowych

- **Antygona, Sofokles** – bohaterka, Antygona, chce pogrzebać zwłoki brata, bo tak nakazuje szacunek dla praw boskich i tradycji. Utwór odnosi się do wierzeń starożytnych Greków związanych z życiem pośmiertnym. Ponieważ czczenie zmarłych równało się oddawaniu czci bogu Hadesowi, zaniechanie pochówku było zniewagą dla bogów, stąd motywacja działań Antygony.
- **Potop, Henryk Sienkiewicz** – wątek obrony klasztoru na Jasnej Górze pokazuje wiarę katolicką jako siłę jednoczącą Polaków, ma ona także znaczenie dla losów głównego bohatera – Andrzeja Kmicica, który ryzykuje życiem, by uchronić klasztor przed zniszczeniem.

Propozycje filmów zawierających kontekst religijny

- **Księga ocalenia** (reż. Albert i Allen Hughes, 2010). Świat postapokaliptyczny i człowiek, który jest strażnikiem Biblii – księgi, która może ocalić lub zniszczyć ludzkość.
- **Matrix** (reż. Laurence i Andrew Wachowscy, obecnie Lilly i Lana Wachowski, 1999). Główny bohater Neo to odpowiednik Mesjasza, jest wybranicem, który ostatecznie w III części filmu (*Matrix: Rewolucje*) poświęca się w obronie ludzkości. Zasadniczy wątek filmu opiera się na wierze ludzi, mieszkańców Syjonu, że narodzi się człowiek, który poprowadzi ludzkość do zwycięstwa w walce z maszynami.
- **Thor: Miłość i grom** (reż. Taika Waititi, 2022). Główny antagonistą w opowieści, Gorr, kapłan bliżej nieokreślonego bóstwa, błaga je o pomoc dla umierającej córki. Niestety nie otrzymuje jej, a jego wiara spotyka się z szyderstwem, z tego wynika cała akcja filmu. Zawiedzione zaufanie przynosi zagładę wielu światom. Film stawia pytania o to, w co, komu i czy w ogóle jest sens w coś wierzyć.

Kontekst mitologiczny

Kontekst mitologiczny to odniesienia do treści mitów, bohaterów, toposów i archetypów zawartych w mitach.

Przykłady kontekstów mitologicznych można znaleźć w każdym rodzaju tekstu kultury, warto więc stworzyć sobie zestaw najpopularniejszych mitów, np.:

- do tematów: ideały vs rozum, konflikt pokoleń, ucieczka, młodość vs dojrzałość: **mit o Dedalu i Ikarze**;
- do tematów: miłość i śmierć, rola sztuki, artyści, cierpienie, poświęcenie w imię miłości: **mit o Orfeuszu**;
- do tematów dotyczących wyborów, poświęcenia, konsekwencji swoich decyzji, miłości do ludzi: **mit o Prometeuszu**.

WAŻNE!

Lekturą obowiązkową jest wyłącznie *Mitologia* Jana Parandowskiego. Inne zbiory mitów mogą być potraktowane jako kontekst, ale nie jako lektura obowiązkowa.

Przykład zastosowania

Mit o Orfeuszu, *Mitologia*, Jan Parandowski – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to mit o miłości przekraczającej granice śmierci;
- jest to mit o sile poezji;
- mit zawiera archetyp poety i wiernego męża.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się mitem o Orfeuszu w wypracowaniu dotyczącym np.: **poezji, poety, miłości, wierności, śmierci, postaw, wyborów i poświęcenia**.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do treści mitu**: opisać postawę Orfeusza i wpływ jego poezji na naturę i bogów, przedstawić dramat szczęśliwych małżonków, a także zwrócić uwagę na postać Eurydyki, która umiera przedwcześnie i w tragicznych okolicznościach.

Podpowiedź zastosowania do tematu z materiałów CKE

Jaką rolę w życiu człowieka może pełnić poezja? Omów zagadnienie na podstawie zamieszczonego poniżej materiału oraz wybranego tekstu kultury albo utworu literackiego.*

Janusz Stanisław Pasierb

Poeta jest twoim bratem

Poeta jest twoim nieznośnym bratem
który – kiedy biegniesz – mówi
zatrzymaj się
obejrzyj się
obejrzyj siebie
zobacz kwitnący biało oleander
powąchaj liść orzecha
dotknij jakie chłodne uszy ma jamnik
spójrz na świat w oczy
dokonaj koniecznych doświadczeń

nie wystarczy o nich przeczytać
kiedy stoisz w miejscu
poeta każe ci biec
gdy milczysz każe ci krzyżeć
z radości czy bólu
nazywa co jest w tobie
przywraca niezbędne złudzenia
bierze cię za rękę
jak anioł świętego Piotra
i wyprowadza z więzienia
czujesz jak drży mu ręka
kiedy ci szepcze do ucha
jesteś wolny nie bój się iść

Janusz Stanisław Pasierb, *Poeta jest twoim bratem* [w:] tenże, *Poezje wybrane*, Warszawa 1998.

* CKE, <https://link.operon.pl/rZ> (dostęp: 15.01.2025), s. 34.

W załączonym materiale znajduje się tekst Janusza Pasierba *Poeta jest twoim bratem*. To wiersz sugerujący ogromną rolę poezji i jej twórców w poznawaniu świata, gdyż poeta nazywa nasze uczucia, prowadzi nas, chroni i skłania do refleksji. Do tej ogromnej roli poety można odnieść się w kontekście mitologicznym, przywołując Orfeusza i siłę jego pieśni, które miały wpływ zarówno na ludzi, jak i na zwierzęta. Podobnie jak u Pasierba, twórczość Orfeusza znieśmiała, ale miała wpływ także na samego poetę, dawała mu siłę do walki o utraconą miłość. Dzięki doskonałości poezji małżonkowie otrzymali od bogów drugą szansę na wspólne życie.

KONTEKST KULTUROWY I MITOLOGICZNY – do motywów poezji, poety

Jean Baptiste
Camille Corot,
*Orfeusz
wyprowadzający
Eurydykę z podziemi*,
1861

lira – symbol
doskonałej
poezji

Kontekst biblijny

Kontekst biblijny to odsyłanie do znanych z Biblii motywów, postaci, postaw, zdarzeń itd. Związek z Biblią można dostrzec na różnych płaszczyznach utworów literackich, np. w warstwie językowej, w sugestiach fabularnych. Warto zwracać na to uwagę, żeby następnie rozwinąć w kontekst, sięgając do źródła.

Biblia może być podstawą do argumentu, gdy popieramy nią nasze stanowisko i wykorzystujemy jej fragmenty jako odwołanie do lektury obowiązkowej, **ale może być tylko tłem dla właściwej argumentacji, uzupełnieniem myśli = kontekstem**.

Przykład zastosowania

Pan Tadeusz, Adam Mickiewicz – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór bogaty w motywy literackie;
- jest wspomnieniem czasów dzieciństwa autora;
- idealizuje Polskę szlachecką;
- nawołuje do zgody narodowej.

Pamiętając o tym, **możemy posłużyć się *Panem Tadeuszem*** w wypracowaniu dotyczącym np.: **miłości do ojczyzny, postaw, wyborów, poświęcenia, szlachty, młodości, zemsty, sporów i obyczajów**.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do treści epopei**. Przywołać losy Jacka Soplicy/ks. Robaka. Trzeba zwrócić uwagę na motywacje jego działań, a ponadto przedstawić dramat nieszczęśliwych kochanków – Jacka i Ewy. Warto odnieść się do postaci młodych bohaterów – Zosi i Tadeusza. Należy także zwrócić uwagę na tło polityczne.

W *Panu Tadeuszu* silnie eksponowana jest postać generała Dąbrowskiego. W jego kontekście pojawia się w wypowiedzi Jankiela kontekst biblijny:

*Aż gdy na Dąbrowskiego starzec oczy zwrócił,
Zakrył rękami, spod rąk łez potok się rzucił,
„Generale, rzekł, **ciebie długo Litwa nasza
Czekała – długo, jak my Żydzi Mesjasza...**
Ciebie prorokowali dawno między ludem (...)”**

* Wolne Lektury, <https://link.operon.pl/n8117-1> (dostęp: 15.01.2025).

Porównanie Dąbrowskiego do Mesjasza należy skomentować wyjaśnieniem:

- jaką postacią był biblijny Mesjasz;
- jaką miał misję do wypełnienia;
- co to zestawienie bohaterów ze sobą niesie → Dąbrowski jest długo oczekiwanym wybranym, który zmieni bieg wydarzeń i przyniesie wyzwolenie.

Zestawienie Dąbrowskiego z Mesjaszem może być wykorzystaniem kontekstu biblijnego do tematów wypracowań dotyczących: wielkich ludzi, bohaterów, wybrańców, misji do wypełnienia, nadziei, walki o odzyskanie niepodległości.

Podpowiedź zastosowania do tematu ze strony CKE – lista jawnych zadań w części ustnej egzaminu maturalnego z języka polskiego w roku 2025

1. W jakim celu twórca nawiązuje do motywów biblijnych? Omów zagadnienie na podstawie *Dziadów* części III Adama Mickiewicza. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*
2. Motyw cierpienia niezawinionego. Omów zagadnienie na podstawie znanych Ci fragmentów Księgi Hioba. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.**

* CKE, <https://link.operon.pl/rX> (dostęp: 15.01.2025), s. 4.

** Tamże, s. 2.

1. Mesjanizm w III cz. *Dziadów* wynikający z naśladowania postawy Chrystusa. Jego poświęcenie dla ludzkości = poświęcenie jednego narodu dla innych.

2. Cierpienie, męka i śmierć Chrystusa jako kontekst dla cierpienia chorych na dżumę w powieści A. Camusa *Dżuma*. Niezawinione cierpienie otwiera dyskusję nad sensem cierpienia w życiu człowieka.

Kontekst historyczny

Kontekst historyczny to odwołanie do wydarzeń historycznych, analiza skutków decyzji politycznych, przywołanie sytuacji narodu w określonym czasie historycznym. Nie chodzi o szczegółowy opis sytuacji historycznej, ale pokazanie zależności między historią a utworem, losami bohatera, sposobem pisania autora.

Przykład zastosowania

Potop, Henryk Sienkiewicz – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór o czasach niewspółczesnych autorowi;
- opiera się na autentycznych materiałach historycznych;
- upamiętnia zwycięstwa wojsk polskich;
- autor pokazuje życie w Polsce w XVII wieku;
- jedną z istotnych postaci w powieści jest autentyczny władca Polski – Jan Kazimierz.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Potopem* w wypracowaniu dotyczącym np.: **wpływu historii na fabułę, wojny, wierności ojczyźnie, patriotyzmu, poświęcenia dla dobra ogółu**, ale i w wypracowaniu dotyczącym różnych **postaw, wyborów, kierowania się emocjami, lojalności, wierności sobie i miłości**, a to za sprawą głównego bohatera – Andrzeja Kmicica.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do informacji od narratora**, który umiejscawia fabułę w konkretnym czasie, podając daty i wydarzenia związane z najazdem Szwedów (za panowania Jana Kazimierza, obrona Jasnej Góry, układ w Kiejdanach itd.), przywołać postawy bohaterów (warto zwrócić uwagę na bohaterów drugoplanowych), a także pokazać tło historyczne (potop szwedzki).

Podpowiedź zastosowania do tematu z *Informatora* CKE

Jaki wpływ na sposób widzenia świata przez człowieka mają czasy, w których on żyje?

W pracy odwołaj się do:

- lektury obowiązkowej – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rW> (dostęp: 15.01.2025), s. 213.

Andrzej Kmicic kieruje się zasadami szlachcica, sarmaty, które go ukształtowały. Bohater widzi świat przez pryzmat honoru, lojalności, patriotyzmu, bo są to cechy rycerza.

Szlachta wierna królowi z dumą walczy w obronie ojczyzny. Już na początku powieści mówi się o niecierpliwym oczekiwaniu na wezwanie do pospolitego ruszenia.

Walka z najeźdźcą jest szlachetna, a zdrada – niewybaczalna.

Kontekst filozoficzny

Kontekst filozoficzny to przywołanie refleksji o życiu i świecie różnych myślicieli, filozofów, które ułatwią zrozumienie przesłania utworu.

Przykład zastosowania

Dżuma, Albert Camus – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór o czasach współczesnych autorowi, chociaż mówi o tym nie wprost;
- powieść ma silne związki z egzystencjalizmem;
- tekst ma charakter paraboliczny, jego przesłanie jest czytelne – zło nigdy nie umiera.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Dumą* w wypracowaniu dotyczącym np.: wpływu filozofii egzystencjalnej na fabułę, poświęcenia dla dobra ogółu, różnych postaw, wyborów, kierowania się emocjami, wierności sobie, człowieka wobec zła i cierpienia.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy odnieść się do egzystencjalizmu ateistycznego Camusa – nad światem nie czuwa Bóg, to człowiek decyduje o swoich wyborach. Choroba nie ma wyższego sensu, nie jest karą ani ostrzeżeniem, atakuje wszystkich, uśmierca nawet dzieci. Stąd bierze się poczucie absurdu życia. Warto przywołać różne postawy bohaterów wobec dżumy = zła. Należy pokazać podteksty związane z II wojną światową.

Podpowiedź zastosowania do tematu z *Informatora CKE*

Jaki wpływ na sposób widzenia świata przez człowieka mają czasy, w których on żyje?

W pracy odwołaj się do:

- lektury obowiązkowej – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE. <https://link.operon.pl/rW> (dostęp: 15.01.2025), s. 213.

Dżuma w mieście Oran, masowa śmierć, cierpienie, niepewność jutra pokazały różne postawy i podejście do życia:

- Cottard widzi w czasach zarazy okazję dla siebie,
- ojciec Peneloux – karę,
- doktor Rieux widzi chorobę, z którą należy walczyć bez względu na konsekwencje.

Camus pokazał, że w obliczu śmierci i zagrożenia życia pojawiają się pytania egzystencjalne, np. o sens cierpienia, o dobro i zło.

Postawy ludzi w sytuacjach ekstremalnych są sprawdzianem człowieczeństwa.

Kontekst egzystencjalny

Kontekst egzystencjalny to odwołanie do dylematów człowieka związanych z sensem życia, różnymi wartościami, dramatycznymi wyborami. Rozterki wynikają np. z sytuacji życiowej, materialnej czy doświadczeń bohatera.

Przykład zastosowania

Makbet, William Szekspir – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór osadzony w średniowieczu;
- bohater ewoluje z rycerza docenianego przez władcę w tyrana;
- motywacją bohatera jest ambicja;
- Makbet ma świadomość przekraczania granic moralnych, przeżywa rozterki;
- tekst jest analizą psychiki człowieka popełniającego zbrodnię.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Makbetem* w wypracowaniu dotyczącym np.: **wyborów moralnych, przemiany, kierowania się ambicją, konsekwencji swoich czynów, odpowiedzialności moralnej, dylematów moralnych, władzy, sumienia, sił nadprzyrodzonych, cech rycerza, tyranii** itd.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do postawy głównego bohatera** i jego żony, którzy zamordowali króla Duncan, by objąć po nim tron, co okupili wyrzutami sumienia, utratą spokoju, a w finale – śmiercią.

Podpowiedź zastosowania do tematu ze strony CKE – lista jawnych zadań w części ustnej egzaminu maturalnego z języka polskiego w roku 2025

Co może determinować ludzkie postępowanie? Omów zagadnienie na podstawie *Zbrodni i kary* Fiodora Dostojewskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rX> (dostęp: 15.01.2025), s. 5.

Szekspir pokazuje człowieka, który ulega rządzy władzy. Bohater przeżywa rozterki, boi się konsekwencji zamordowania króla Duncana, ale pod wpływem żony i wiedźm dokonuje zbrodni. Jako władca nie czerpie radości z tronu, przeciwnie, widzi marność swojej egzystencji: *To życie tylko cieniem jest przelotnym, / Nędznym aktorem, co przez swą godzinę / Na scenie świata pawi się i puszy, / I milknie potem; to opowiadana / Z krzykiem i furią powieść przez idiotę, / Nic nie znacząca.* (Wolne Lektury, <https://link.operon.pl/r->, w. 2289-2294, dostęp: 15.01.2025).

Kontekst polityczny

Kontekst polityczny to odwołanie do funkcjonowania człowieka w systemach politycznych – fikcyjnych i rzeczywistych. To także pokazanie tła politycznego, które decyduje o przebiegu zdarzeń, akcji czy losach bohatera.

WAŻNE!

Aby użyć kontekstu politycznego, nie trzeba znać szczegółowych informacji na temat ustrojów politycznych!

Przykład zastosowania

Przedwiośnie, Stefan Żeromski – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór o czasach współczesnych autorowi;
- bohater utworu jest przykładem bohatera dynamicznego, zmienia się z chłopca w młodego mężczyznę, gromadząc różne doświadczenia życiowe;
- utwór pokazuje konsekwencje rewolucji;
- powieść ma charakter polityczny;
- powieść jest obrazem Polski po odzyskaniu niepodległości.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Przedwiośniem* w wypracowaniu dotyczącym np.: **konsekwencji podejmowanych decyzji, przemiany człowieka, poświęcenia dla dobra ogółu, różnych postaw, wyborów, kierowania się emocjami, wierności sobie, dylematów moralnych, wojny, rewolucji, znaczenia polityki w życiu człowieka, patriotyzmu**. O *Przedwiośniu* warto także pamiętać przy tematach dotyczących: **macierzyństwa, relacji matka – dziecko, miłości, zazdrości, młodości** itd.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do życia i wyborów głównego bohatera**, który najpierw dla rewolucji poświęcił rodzinę, co okazało się zgubne, zmienił środowisko i kraj, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, poznawał różne systemy polityczne, zmieniał się, dojrzywał, ale w finale powieści rozgoryczony życiem siedział na czele tłumu robotników, wystawiając się na ostrzał broniących Belwederu żołnierzy i policji.

Podpowiedź zastosowania do tematu ze strony CKE – lista jawnych zadań w części ustnej egzaminu maturalnego z języka polskiego w roku 2025

Wojna i rewolucja jako źródło skrajnych doświadczeń człowieka. Omów zagadnienie na podstawie *Przedwiośnia* Stefana Żeromskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rX> (dostęp: 15.01.2025), s. 6.

Stefan Żeromski pokazał, że działania komunistów w Baku doprowadziły do rozlewu krwi i rzezi. Hasła głoszone przez rewolucjonistów były pustymi deklaracjami. Rewolucja doprowadza do destrukcji. Cezary Baryka jako nastolatek jest zafascynowany rewolucją, zachłystuje się jej pozorną wolnością i równością, ale kiedy gwałtownie dojrzywa, doświadczając jej skutków, zmienia zdanie i na zebraniu komunistów w Polsce, w której robotnicy zaczynają się buntować przeciwko wyzyskowi, protestuje. Bohater wie, że rewolucja nie przyniesie dobrobytu.

Kontekst społeczny

Kontekst społeczny to:

- odwołanie do funkcjonowania człowieka w społeczeństwie, charakteryzowanie różnych warstw i grup społecznych dla poszerzenia sensu utworu, pokazania przyczyn zachowania bohatera; kontekst społeczny może być wyjaśnieniem dla motywacji działań postaci;
- różne problemy społeczne, które mogą stanowić tło zdarzeń czy motywację działań postaci.

Przykład zastosowania

Lalka, Bolesław Prus – lektura z listy obowiązkowych.

Wiemy, że:

- jest to utwór o czasach współczesnych autorowi;
- bohater utworu jest przykładem bohatera łączącego cechy romantyka i pozytywisty;
- utwór pokazuje polskie społeczeństwo w XIX wieku po upadku powstania styczniowego;
- powieść jest panoramą społeczną – pokazuje różne warstwy społeczne od nizin po arystokrację, charakteryzuje różne narodowości.

Pamiętając o tym, możemy posłużyć się *Lalką* w wypracowaniu dotyczącym np.: **poświęcenia dla dobra ogółu, altruizmu, różnych postaw, wyborów, kierowania się emocjami, wojny, znaczenia polityki w życiu człowieka, patriotyzmu, obrazu społeczeństwa, pracy, idealizmu**. O *Lalce* warto także pamiętać przy tematach dotyczących: **miłości, zazdrości, kobiet, przyjaźni, miasta, toposu świata teatru** itd.

JAK TO ZROBIĆ?

Należy **odnieść się do życia i wyborów głównego bohatera**, który najpierw poświęcił swoją przyszłość, biorąc udział w powstaniu styczniowym, potem ożenił się z rozsądku, a jako wdowiec zakochał się w arystokratce. Na każdym etapie życia dostrzegał problemy społeczne w Warszawie i podejmował altruistyczne działania wspierające najuboższych. Należy odnieść się także do tła działań bohaterów, np.: antysemityzm, nędza mieszkańców dzielnicy Powiśle, rozrzutność i brak perspektywnego myślenia o Polsce wśród arystokracji. Należy odnieść się do losów bohaterów drugoplanowych, np.: prostytutki Marianny, Węgiełka.

Podpowiedź zastosowania do tematu ze strony CKE – lista jawnych zadań w części ustnej egzaminu maturalnego z języka polskiego w roku 2025

Miasto – przestrzeń przyjazna czy wroga człowiekowi? Omów zagadnienie na podstawie *Lalki* Bolesława Prusa. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rX> (dostęp: 15.01.2025), s. 4.

Bolesław Prus pokazał XIX-wieczną Warszawę i jej problemy: biedę, rozwarstwienie, brak perspektyw dla najuboższych, pozorne działania arystokracji na rzecz biedoty, antysemityzm. Autor tworzy panoramę społeczeństwa, ale nie nastraja ona optymistycznie.

Świat arystokratów to świat luksusowych towarów, rozrywek, podróży. Świat biedy to ciężka praca i brak możliwości wynikające z okoliczności życiowych, np. śmierć konia, dzięki któremu Wysocki zarabiał na dostawach, zmienia jego status społeczny. Życie w mieście daje możliwości rozwoju dzięki edukacji, pracy, ale tylko dzięki posiadaniu środków finansowych.

Rozdział 3. Konteksty, gdzie ich szukać?

W podstawie programowej oprócz listy obowiązkowych i uzupełniających tekstów literackich możesz znaleźć również listę – osadzonych w kulturze polskiej i światowej – dzieł teatralnych i filmowych, z którymi warto się zapoznać:

- 1) *Amadeusz*, reż. Miloš Forman;
- 2) *Dekalog*, reż. Krzysztof Kieślowski, wybrane filmy z cyklu;
- 3) *Dziady*, reż. Konrad Swinarski;
- 4) *Elektra*, reż. Piotr Chołodziński;
- 5) *Emigranci*, reż. Kazimierz Kutz;
- 6) *Kartoteka*, reż. Krzysztof Kieślowski;
- 7) *Kordian*, reż. Jerzy Engler;
- 8) *Lawa. Opowieść o „Dziadach” Adama Mickiewicza*, reż. Tadeusz Konwicki;
- 9) *Moralność pani Dulskiej*, reż. Tomasz Zygadło;
- 10) *Nad Niemnem*, reż. Zbigniew Kuźmiński;
- 11) *Noc listopadowa*, reż. Andrzej Wajda;
- 12) *Noce i dnie*, reż. Jerzy Antczak;
- 13) *Rewizor*, reż. Jerzy Gruza;
- 14) *Rękopis znaleziony w Saragossie*, reż. Wojciech Jerzy Has;
- 15) *Iwona, księżniczka Burgunda*, reż. Zygmunt Hübner;
- 16) *Sanatorium pod klepsydrą*, reż. Wojciech Jerzy Has;
- 17) *Śluby panieńskie*, reż. Andrzej Łapicki;
- 18) *Wizyta starszej pani*, reż. Jerzy Gruza;
- 19) *Ziemia obiecana*, reż. Andrzej Wajda;
- 20) *Przerwanie działań wojennych*, reż. Juliusz Machulski;
- 21) *W ciemności*, reż. Agnieszka Holland;
- 22) *Pora umierać*, reż. Dorota Kędzierzawska;
- 23) *Twarz, Body/Ciało*, reż. Małgorzata Szumowska.*

Ta lista może stać się dla Ciebie punktem wyjścia, jeśli nie potrafisz wybrać spośród znanych Ci filmów i spektakli takich, które pomogą w argumentacji wypracowania.

* CKE, <https://link.operon.pl/s0> (dostęp 15.01.2025), s. 44.

RADA DLA CIEBIE!

Zobacz fragment i oceń, czy:

- tekst kultury jest dla Ciebie zrozumiały,
- podoba Ci się konwencja, w jakiej został zrealizowany,
- rozumiesz kwestie dialogowe,
- coś przyciągnęło Twoją uwagę i stanie się „kotwicą”, dzięki której zapamiętasz to, co zobaczyłeś/zobaczyłaś.

Wybierz filmy/spektakle, które zrobiły na Tobie duże wrażenie – lepiej zapamiętałeś/zapamiętałaś ich treść i masz większą pewność, że nie popełnisz błędów rzeczowych.

Warto przygotować sobie fiszki zawierające podstawowe informacje o kilku wybranych filmach, spektaklach z listy zamieszczonej w podstawie programowej.

Fiszka powinna zawierać: tytuł, reżysera, kilkuzdaniowe streszczenie, podstawowe motywy, które potem przydadzą się w odniesieniu do utworów literackich.

Zadbaj o graficzną formę odsyłacza/fiszki do tekstu kultury. Możesz zrobić np. mapę myśli:

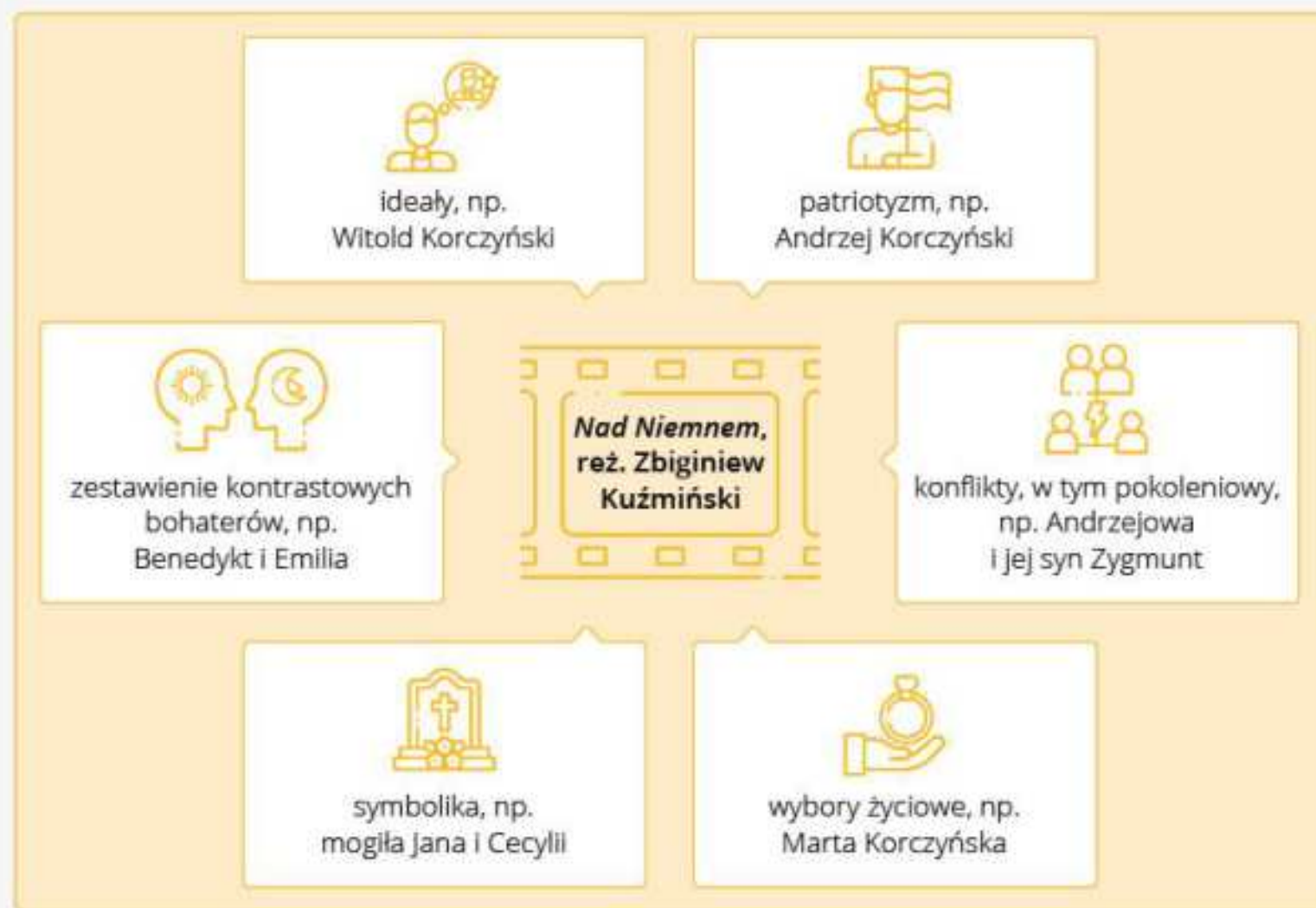

Twoim celem jest zapamiętanie filmu, aby potem przywołać jego treść i problematykę w ramach wypracowania lub wypowiedzi ustnej w formie kontekstu.

WAŻNE!

W wypracowaniu maturalnym nie musisz podawać nazwiska reżysera, jeśli go nie pamiętasz. Nie pisz informacji, co do których nie masz pewności. Unikniesz błędów rzeczowych, za które tracisz punkty w kategorii „Kompetencje literackie i kulturowe”.

W przypadku filmu **Nad Niemnem** dysponujesz barwną paletą postaci i motywów, o których warto pamiętać przy różnych tematach, np.:

> Kontekst w praktyce

Przykłady zastosowania filmu *Nad Niemnem* – kontekst kulturowy

Zastosowanie filmu *Nad Niemnem* do zamieszczonego w *Informatorze* CKE przykładowego zadania maturalnego części ustnej

Co utrudnia porozumienie między przedstawicielami różnych grup społecznych? Omów zagadnienie na podstawie *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego. W swojej odpowiedzi uwzględnij również wybrany kontekst.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rX> (dostęp: 15.01.2025), s. 5.

Oczywistym kontekstem staje się przywołanie wiedzy o konsekwencjach upadku powstania styczniowego – kontekst historyczny, ale równie poprawnym merytorycznie kontekstem będzie odniesienie do filmu Zbigniewa Kuźmińskiego *Nad Niemnem*.

Warto przywołać np.:

- relacje między zubożałą szlachtą – Bohatyrowiczami – a dziedzicem Korczyńskim,
- trudności w utrzymaniu majątku, z którymi boryka się Benedykt Korczyński,
- skłonność arystokracji do kosmopolityzmu i wyprzedawania majątków.

Aby kontekst był w pełni funkcjonalny, należy połączyć go z utworem przywołanym w poleceniu.

Dramat Wyspiańskiego jest poniekąd tekstem rozrachunkowym. Pokazuje brak wsparcia chłopów ze strony wyższych warstw społecznych i podziały społeczne, które wynikają zarówno z poczucia wyższości inteligencji, jak i z uwarunkowań historycznych (rabacja galicyjska). Podziały, brak porozumienia pokazuje także *Nad Niemnem*. Można tu przywołać scenę dyskusji między Benedyktem a Witoldem i stanowisko Benedykta, że chłopci są ciemni i pazerni, że musi utrzymać ziemię choćby wbrew dawnym ideałom, oraz stanowisko jego syna, który obwinia za taki stan rzeczy wielowiekowe zaniedbania ze strony szlachty.

Kontekst oparty na przywołaniu konkretnego motywu z filmu będzie pogłębiał argumentację związaną z analizą dramatu.

Zastosowanie filmu *Nad Niemnem* do zamieszczonego w *Informatorze* CKE przykładowego zadania matury pisemnej

Trzeźwy racjonalista – niepoprawny marzyciel. Jak wybór postawy życiowej wpływa na losy człowieka i jego relacje z innymi ludźmi?

W pracy odwołaj się do:

- lektury obowiązkowej – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/rW> (dostęp: 15.01.2025), s. 206.

Temat wymaga odwołania do załączonego tekstu źródłowego, lektury obowiązkowej i kontekstu, którym może być film.

Funkcjonalne wykorzystanie **kontekstu filmu** to np. przywołanie zachowań, rozmyślań, postaw postaci z *Nad Niemnem*, pogłębiających argumentację, że człowiek twardo stąpający po ziemi będzie się zwracał ku pracy i swojej ojczyźnie, będzie przy niej trwał mimo przeciwności losu.

Wykorzystując *Nad Niemnem*, warto więc przywołać:

- postawę Benedykta „dźwigającego swój krzyż”, czyli utrzymanie ziemi w rękach rodziny;
- postawę kosmopolity Zygmunta Korczyńskiego, który szuka swojego miejsca poza ojczyzną;
- postawę Marty Korczyńskiej silnie związanej z domem Benedykta Korczyńskiego
- postawę Kiriowej przejmującej obowiązki męża i ciężko pracującej by utrzymać gospodarstwo.

WAŻNE!

- **Tekst kultury, który wybierzesz jako kontekst, powinien być ci znany z osobistego kontaktu, nie ze streszczeń.** Posługując się odniesieniami do filmów, spektakli, tekstów piosenek czy książek, które znasz ze słyszenia, ryzykujesz błędami rzeczowymi.
- **Jeżeli odwołujesz się do filmu, ale piszesz o utworze literackim, pamiętaj, że ryzykujesz błędem rzeczowym, bo reżyser adaptuje tekst na potrzeby filmu.**
- **Każdy błąd rzeczowy skutkuje utratą punktów za argumentację.**
- **Liczba błędów rzeczowych może zadecydować o wyniku całości egzaminu pisemnego.**

Jeśli liczba błędów rzeczowych będzie duża, możesz w ogóle nie otrzymać punktów w kryterium *Kompetencje literackie i kulturowe* (16 pkt z 35), a co się z tym wiąże – również w kryteriach *Kompozycja wypowiedzi* (7 pkt z 35) oraz *Język wypowiedzi* (11 z 35 pkt), ponieważ **0 punktów za argumentację = 0 punktów za pozostałe kryteria**. Czyli za całe wypracowanie otrzymasz jedynie 1 pkt za spełnienie warunków formalnych polecenia! Każda pomyłka, np. w imieniu czy nazwisku autora lub bohatera, miejscu akcji, fabule, czasie akcji, to minus 1 punkt!

RADA DLA CIEBIE!

- Jeżeli czegoś nie pamiętasz, nie zmyślaj! Użyj omówienia!
- Jeżeli nie jesteś pewien/pewna, czy to Stefan Żeromski napisał *Przedwiośnie*, napisz, np.: „podobne wydarzenia zostały ukazane w powieści »Przedwiośnie«. Autor tworzy obraz Polski, która odradza się po okresie niewoli...”.
- Jeżeli nie jesteś pewien/pewna jak ma na imię bohater filmu, o którym chcesz mówić, opowiedz o nim tak, by egzaminator go rozpoznał, np.: „Bohater filmu »Nad Niemnem« jest synem głowy rodu Korczyńskich. Przyjechał do majątku rodziców i wdał się z ojcem w konflikt, bo bronił chłopów i chciał ich uczyć.” – mowa o Witoldzie Korczyńskim.
- Jeżeli nie wiesz, jakich wydarzeń historycznych dotyczy powieść, wiersz lub inny tekst kultury, nie zakładaj, że chodzi o II wojnę światową!
- Jeśli mowa jest o emigracji, o życiu poza ojczyzną, nie zakładaj, że chodzi o czasy powstania i wiek XIX, zwróć uwagę na biografię autora.
- Pamiętaj, że w każdym arkuszu jest zamieszczona lista lektur obowiązkowych, z której możesz korzystać przez cały czas. Lista jest ułożona chronologicznie, tzn. epokami od starożytności do współczesności.

Konteksty są wszędzie i można je gromadzić od pierwszej klasy liceum, warto więc **założyć notatnik i systematycznie go uzupełniać**. Będzie to kiedyś świadectwem, ile zobaczyliście, usłyszeliście i przeżyliście. Pomoże napisać maturę, ale stanie się także pamiątką waszego obcowania z kulturą.

DLATEGO, GDY OGLĄDASZ FILM:

- zapisz nazwisko reżysera;
- zapisz imiona głównych bohaterów;
- streść film;
- nazwij problemy, które pojawiły się w filmie.

Na przykład film *Avatar: Istota wody* (2022):

Reżyser: James Cameron.

Bohaterowie: Jake Sully, były komandos, i jego rodzina, którą założył z mieszkanką planety Pandora, żona – Neytiri i pięcioro dzieci, w tym dwoje adoptowanych.

Treść: Na planetę Pandora przybywają Ziemianie, by ją zaludnić i eksploatować. Sprzeciwiają się temu rdzenni mieszkańcy pod wodzą byłego komandosa Jake’a. Ludzie wysyłają przeciwko niemu wojskowych w ciałach awatarów. Rodzina Sully’ego opuszcza swoją wioskę i szuka schronienia u mieszkańców raf, ucząc się życia według nowych zasad. Bezwzględni wojskowi podążają za nimi i dochodzi do walki o życie.

Problematyka:

- znaczenie więzów krwi,
- relacje rodzinne,
- relacje wśród młodych ludzi – rywalizacja, rodzące się uczucie,
- przemoc,
- inność i szukanie akceptacji,
- walka z najeżdżącą determinacją,
- śmierć, cierpienie,
- asymilacja różnych nacji,
- silna bohaterka kobieca,
- chciwość ludzi.

DLATEGO, GDY SŁUCHASZ PIOSENKI:

- zapisz wykonawcę;
- opowiedz sobie jej treść/przesłanie;
- zapisz kilka cytatów.

Na przykład piosenka Dawida Podsiadły *mori* (2022):

Wykonawca: Dawid Podsiadło.

Tytuł: *mori*.

Treść: piosenka o śmierci, która pojawia się nagle i której podmiot liryczny się boi, wie jednak, że nie ma od niej ucieczki.

Cytaty: „A co jeśli nie chcę? Jeśli zrobię bunt”, „Błagam, jeszcze nie chcę. Jeszcze kilka słów”.

Problematyka:

- *memento mori* – średniowieczne przesłanie – pamiętaj o śmierci,
- strach przed śmiercią,
- niezgoda na śmierć,
- nieuchronność śmierci,
- postawa wobec śmierci,
- wyobrażenie zaświatów (bohater będzie patrzył z góry, stał przy bramie, czekał, pamiętał).

DLATEGO, GDY OGLĄDASZ TELEDYSK:

- zapisz wykonawcę utworu albo twórcę klipu;
- streszcz fabułę teledysku;
- określ problematykę.

Na przykład Daria Zawiałow, Michał Kush, Sokół, *Laura* (2021):

Wykonawca: Daria Zawiałow, Michał Kush, Sokół, reż. teledysku Nastazja Gonera.

Tytuł: *Laura*.

Fabula teledysku: zamordowana dziewczyna powraca z grobu, by zemścić się na swoim oprawcy. Droga powrotna to wspomnienia doświadczanej przemocy.

Problematyka:

- przemoc,
- śmierć,
- zemsta,
- powrót z zaświatów,
- toksyczny związek,
- determinacja,
- tyrania mężczyzny,
- kat i ofiara.

DLATEGO, GDY CZYTASZ KOMIKS:

- zapisz autora;
- zapisz, kim są bohaterowie;
- streszcz fabułę;
- ustal problematykę.

Na przykład seria komiksów *Czarolina*:

Autor: Sylvia Douyé.

Bohaterowie: Czarolina, Merod, Tara, profesor Balzar, Madame C.

Fabula: seria komiksów o dziewczynie, która w pierwszym tomie, szukając ciekawego obozu na wakacje, trafiła na magiczną wyspę pełną niezwykłych zwierząt i ludzi o niezwykłych zdolnościach. Okazuje się, że będzie się uczyć opieki nad magicznymi zwierzętami, a wszyscy uczestnicy kursu – włącznie z nią – mają szczególne moce.

Problematyka:

- śmierć,
- trudne dzieciństwo,
- inność,
- szukanie akceptacji,
- magia,
- rodzące się uczucie,
- współzawodnictwo,
- odkrywanie swojej przeszłości,
- fantastyka,
- przyjaźń,
- sen/oniryzm.

DLATEGO, GDY WIDZISZ MURAL:

- zapisz miejsce: miejscowość, ulicę, nazwisko (pseudonim) artysty, jeśli jest rozpoznawalne;
- opowiedz sobie jego treść/przesłanie;
- zapisz spostrzeżenia o technice;
- zanotuj, jakie wrażenie zrobił na tobie.

Na przykład mural *Strażnik czasu*:

Autor: Tomasz Sętowski.

Tytuł: *Strażnik czasu* – tytuł znaczący, nadany przez artystę.

Miejsce: Częstochowa.

Mural wielkoformatowy, wykonany przez artystę charakteryzowanego jako surrealistę. Ideą muralu jest pokazanie czasu, próby panowania nad nim, upływu, manipulowania nim za pomocą zegara. Tym, który może to czynić, jest zegarmistrz. Władca i strażnik czasu.

Na obrazie artysta uwiecznił szereg elementów związanych z upływem czasu i jego nieprzewidywalnością: zegary, woda, fale, koła zębate, sprężyny, ale i elementy związane z losem, np. kostki do gry.

Problematyka:

- *memento mori* – średniowieczne przesłanie – pamiętaj o śmierci,
- przemijanie,
- wizje oniryczne,
- realizm magiczny,
- zgoda i niezgoda na upływ czasu,
- nieuchronność upływu czasu,
- kosmiczny porządek świata.

DLATEGO, GDY WIDZISZ ARTYSTYCZNE ZDJĘCIA:

- zapisz nazwisko (pseudonim) artysty, jeśli jest rozpoznawalne;
- opowiedz sobie treść/przesłanie zdjęcia;
- zapisz spostrzeżenia o technice, jeśli ma znaczenie;
- zanotuj, jakie wrażenie zrobiło na tobie.

Na przykład zdjęcia z cyklu *Vanitas*

Autor: Liz Obert.

Tytuł: *Nowoczesne vanitas #17*.

Zdjęcie inspirowane obrazami barokowymi o tematyce *vanitas*.

Na zdjęciu artystka uwieczniła szereg elementów związanych z przemijaniem i marnością dóbr materialnych, jak: jedzenie, trunki, szkło, dym świecy, naszyjnik, czaszka itd.

Problematyka:

- motyw *Vanitas* (*vanitatum et omnia vanitas* – Ks. Koheleta, „marność nad marnościami i wszystko marność”),
- motyw *memento mori*,
- przemijanie,
- nietrwałość tego, co materialne,
- marność chwilowej przyjemności,
- marność wszystkiego, nawet wiedzy (książka),
- nieuchronność upływu czasu i śmierci,
- refleksja o życiu i śmierci.

Rozdział 4. Ćwiczenia

Jak wprowadzić kontekst?

Najpierw...

1. Trzeba **przeanalizować temat** wypracowania, np.:

Temat: **Różne postawy wobec inności.**

W pracy odwołać się do:

- lektury obowiązkowej – wybranej spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.

Ustal rodzaje inności i przykłady postaw:

- rasowa, narodowościowa = np. antysemityzm,
- płciowa = np. nierówność kobiety/mężczyźni,
- psychiczna = np. outsiderzy, autystycy,
- społeczna = podział, np. biedni/bogaci,
- fizyczna = nierówność, np. zdrowi/niepełnosprawni, dysfunkcyjni, okaleczeni itp., młodzi/starzy,
- seksualna = np. konflikty – społeczność heteroseksualna/homoseksualna itd.

2. Trzeba **przeanalizować załączoną do arkusza listę lektur** i wybrać właściwe dla problemu utwory, np.:

- inność wynikająca z narodowości, pochodzenia, np. antysemityzm:
 - *Lalka*, Bolesław Prus – postawy: Wokulski ceni Szlangbauma, ale inni subiekci z niego **kpią**;
 - *Zdążyć przed Panem Bogiem*, Hanna Krall – postawy: Niemcy, kierując się **nienawiścią**, doprowadzają do zagłady getta w Warszawie, Polacy po drugiej stronie muru **wspierają** Żydów;
- inność psychiczna, np. wrażliwość nierozumiana przez innych;
- inność wynikająca z poszukiwania własnej tożsamości:
 - *Kordian*, Juliusz Słowacki – bohater jest nadwrażliwcem, który szuka dla siebie miejsca w świecie, roli, celu; postawy: **Laura odrzuca** jego egzaltowane, naiwne uczucie, podobnie jak **współspiskowcy odrzucają** jego radykalne plany zabicia cara;
 - *South park* (serial), 13 sezon, odc. 3 – ojciec Stana, Randy, udaje kobietę, piosenkarkę (Lorde), co daje mu poczucie wolności; postawy: wzbudza to **niechęć** koleżanki z pracy, ale **szacunek** u syna i żony.

3. Trzeba **określić swoje stanowisko** zgodnie ze stopniem znajomości wybranych lektur.

Na przykład:

Ludzie mają tendencje do oceniania innych, dzielenia na lepszych i gorszych. Właściwie nie wiemy, jaka jest tego przyczyna, ale autorzy wielu dzieł kultury dostrzegają ten problem i pokazują, że obok postaw negujących inność mamy wiele przykładów poparcia dla tych, którzy wyróżniają się jakoś z szarego tłumu czy są inni z natury.

4. Trzeba **dokonać selekcji wybranych utworów** i jako przykład do argumentacji potraktować ten, którego **treść znamy najlepiej!**

Pozostałe utwory mogą stanowić **kontekst literacki** – mimo że pochodzą z listy lektur obowiązkowych.

5. Trzeba **poszukać „ilustracji” do naszego stanowiska** w tekstach nieliterackich, w postawach osób publicznych, w historii, historii literatury czy kultury i **zapisać skojarzenia**.

Argument, przykład, kontekst

Argument jest rozbudowanym stwierdzeniem, które broni lub obala jakieś stanowisko.

Przykład ilustruje argument, pomaga wyjaśnić jego sens, to np. wydarzenie fikcyjne z utworu, fakt, postawy bohaterów.

WAŻNE!

Przykładem nie jest samo przywołanie tytułu czy bohatera!

Kontekst jest rozszerzeniem argumentu, jego pogłębieniem.

Przykład tematu z materiałów CKE

Różne postawy ludzi wobec własnych błędów.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej – utworu epickiego albo dramatycznego
- innego utworu literackiego – może to być również utwór poetycki
- wybranych kontekstów.*

* CKE, <https://link.operon.pl/s4> (dostęp: 15.01.2025), s. 5.

Argument

(...) Człowiek o głębokiej moralności, z zakorzenionym w duszy dobrem, stara się naprawić swoje błędy. Tak czyni Kmicic z powieści *Potop*. Pierwotnie to awanturnik, typowy warchol, który wie, że jest cenionym żołnierzem, co go utwierdza w bezkarności, ale po awanturze w Upicie i po przysiędze złożonej Radziwiłłowi rozumie swoje błędy i jako Babinicz walczy w obronie ojczyzny. Bohater nie może pozwolić, by Szwedzi zdobyli ostoję polskości, czyli klasztor na Jasnej Górze, co pokazuje, jak wiele znaczy dla niego wiara i że rozumie, jakie wartości są najważniejsze. Dobro, które w nim było, zwycięża i bohater gotów jest nawet poświęcić życie, by naprawić popełnione błędy. Co ważniejsze, robi to anonimowo, nie jako Kmicic, a więc chce naprawić błędy dla siebie, swojego sumienia, a nie dla świata, który go ocenia.

Przykład

Rozwinięcie argumentu

Kontekst literacki

Podobne zachowanie możemy dostrzec u Jacka Soplicy z *Pana Tadeusza*, który pokutuje za popełnione błędy jako ksiądz Robak. Zamiast cieszyć się uznaniem wśród Rosjan za zabicie Horeszki, w pokorze naraża życie, ponieważ tak mu nakazuje jego moralność. Tak samo postępuje bohater filmu *Leon zawodowiec*, morderca, którego nikt nie nauczył, co jest dobre, co złe, a mimo to stanął po stronie pozbawionej rodziny dziewczynki.

Kontekst kulturowy

Wprowadzanie kontekstu – wskazówki językowe

Można wprowadzać kontekst, zaznaczając to sformułowaniem: „kontekstem do tego będzie...”, ale znacznie lepiej jest, jeśli sposób włączenia wątku z kontekstem wynika z treści zdań w akapicie i z ich porządku składniowego.

Wprowadzenie kontekstu nie powinno być sztucznym zaznaczeniem akapitu, które nie wnosi niczego do kompozycji wypracowania.

Można więc wprowadzać kontekst, tak samo jak przykład do argumentacji, np.:

- Z takim zjawiskiem mamy do czynienia w utworze...
- Podobnie jest w...
- Podobną postawę przyjmuje...
- O tym samym zjawisku mowa w...
- Takie same cechy ma...
- Taki rodzaj zachowań obecny jest także w...
- Całkiem inną wymowę ma...
- Próby pokazania tego zjawiska odnajdujemy także w literaturze/w utworze/w twórczości...
- W utworze polskiego wieszcz, Adama Mickiewicza...
- Nie tylko pisarze pokazują ten problem. Obecny jest w malarstwie/w filmie/w piosence...
- Problem ten był także częstym tematem filmowym...

Wprowadzenia „urozmaicone”, świadczące o erudycji*:

- W kulturze starożytnych Greków ogromne znaczenia miała filozofia stoicka, poglądy, że należy zachować równowagę w obliczu szczęścia i nieszczęścia, wpisują się w temat moich rozważań: człowiek w obliczu cierpienia...
- Wzorce do naśladowania, które stworzyła kultura średniowieczna, na przykład ideał rycerza ceniącego honor, przetrwały i zostały wykorzystane w literaturze późniejszej. Honor jest wartością istotną dla bohaterów z *Potopu*...
- Renesansowi artyści cenili sztukę i filozofię starożytnych Greków, hasło *ad fontes* nawoływało do czerpania z dorobku antycznego. Kochanowski wykorzystywał więc filozofie stoicką i epikurejską...
- Oświecenie jako czas rozumu zaowocowało literaturą dydaktyczną, do której należą bajki i satyry Ignacego Krasickiego...
- Romantyzm obfituje w postacie nieprzeciętne, co wynika z charakteru epoki...
- Pozytywizm głosił kult wiedzy, pracy i nauki. Te ideały łączę z bohaterem powieści Bolesława Prusa, Stanisławem Wokulskim, który...
- Młodopolska „chłopomania”, fascynacja folklorem i witalnością mieszkańców wsi, które cechują Pana Młodego, nie są przypisane wyłącznie literaturze. Można je dostrzec także w malarstwie, czego świadectwem jest obraz *Kołomyjka*...
- Dojrzewanie Cezarego pokazane jest na tle Polski, która także się zmienia. Po odzyskaniu niepodległości kraj był w nierównym stopniu rozwinięty gospodarczo, podzielony politycznie, losy bohatera są odbiciem tego, co dzieje się wokół niego.
- Koszmar II wojny światowej, która pokazała, jak okrutny może być człowiek, znalazł odbicie w utworach naocznych świadków...

* Erudycja – wszechstronna wiedza, stosowanie terminologii, świadectwo znajomości kultury.

Ćwiczenia praktyczne

Odpowiedzi do zadań znajdują się na końcu rozdziału, a lista lektur obowiązkowych – na s. 61–63.

Zadanie 1. Dobierz właściwy utwór z listy lektur obowiązkowych jako kontekst literacki do zaproponowanego argumentu.

Temat: Różne postawy człowieka wobec cierpienia.

(...) Zbyt duże cierpienie powoduje, że człowiek przestaje racjonalnie myśleć i prawidłowo funkcjonować. Skutkiem może być zubożnienie i działanie mechaniczne albo szaleństwo. Właśnie z taką reakcją spotykamy się w przypadku bohatera z utworu...*

- Zanim zdecydujesz, przemyśl, jak wyglądają losy bohaterów z wymienionych utworów, jakie postawy przyjmują.

Zadanie 2. Przyporządkuj obraz do utworu.

Temat: Człowiek w konfrontacji z marzeniami.

Édouard Manet, *Bariki mydlane*

Zanim zdecydujesz odpowiedz sobie na pytania:

- Jakie właściwości mają bańki?
- Co mogą symbolizować?
- Jak jest tło, co symbolizuje taka kolorystyka?
- Co wyraża twarz postaci?

Zapisz wnioski.

Do których utworów z listy lektur obowiązkowych można obraz przyporządkować? Dlaczego?*

Zadanie 3. Droga do kontekstu funkcjonalnego.

Temat: Człowiek wobec piękna przyrody.

Caspar David Friedrich, *Wędrowiec nad morzem mgły*

A. Czynność pierwsza

Odpowiedz sobie na pytania:

- Gdzie znajduje się człowiek?
- Co jest na pierwszym i drugim planie?
- W jakich barwach utrzymany jest obraz i do jakich wniosków to skłania?
- Jaką postawę przybiera mężczyzna?

Podsumuj: Jaką refleksję o relacji człowieka z przyrodą można wysnuć?

B. Czynność druga

Sprawdź na liście lektur obowiązkowych, które utwory kojarzysz z wyeksponowanym motywem przyrody.***

Odpowiedz sobie na pytania:

- Czy przyroda była tłem zdarzeń?
- Czy wpływała na losy bohaterów?
- Czy wpływała na nastrój, emocje bohaterów?

D. Czynność trzecia

Połącz wnioski o obrazie z wybranym utworem, ale tak, by odpowiadało to argumentowi: **człowiek w konfrontacji z naturą jest pod wrażeniem jej ogromu i czuje się wobec niej znikomy.**

Zadanie 4. Dostrzeganie związków między tekstami kultury.

Połącz zamieszczone poniżej teksty kultury z utworami z listy lektur obowiązkowych o podobnym ujęciu problemu.****

Temat: **Człowiek w obliczu samotności.**

Graf porządkujący myśli:

Vincent van Gogh, *Stary człowiek w smutku*

Graehawk, *Samotność w tłumie*

ODPOWIEDZI DO ZADAŃ

* zadanie 1.: Właściwy wybór – *Romantyczność* – pasująca do argumentu bohaterka to Karusia, dziewczyna, która straciła ukochanego i popadła w szaleństwo.

** zadanie 2.: *Mit o Dedalu i Ikarze, Lalka, Przedwiośnie.*

*** zadanie 3.: *Pan Tadeusz, Chłopi.*

**** zadanie 4.: starzec z obrazu van Gogha może być samotny z powodu wykluczenia społecznego, opuszczenia przez bliskich, straty, co pasuje np. do Hłoba samotnego w doświadczaniu cierpienia, pasuje też do Rzeckiego z *Lalki*, który w finale powieści czuje się samotny i opuszczony przez Wokulskiego, najbliższego przyjaciela. Dziewczyna z obrazu *Samotność w tłumie* jest niezauważalna dla mijających ją ludzi, jest wyobcowana, jak Karusia z ballady *Romantyczność*, Karusia czuje się niezrozumiana (*Źle mnie w złych ludzi tłumie:/Placzę, a oni szydzą:/Mówię, nikt nie rozumie:/Widzę, oni nie widzą!*).

Rozdział 5. Fiszki, czyli...

Teksty kultury rozpisane na konteksty

Fiszki – przykłady konkretnych tekstów kultury rozpisanych na konteksty, motywy i problemy, słowem – graficzna podpowiedź, jak zapamiętać to, co widzicie, czego słuchacie, co was otacza, i wykorzystać przy pisaniu wypracowania maturalnego albo tworzeniu wypowiedzi na egzaminie ustnym.

Fiszki można wyciąć i rozwiesić w pokoju, traktować jako zakładki do książek... ważne, żeby się „opatrzyły” i żeby je zapamiętać!

Obrazy

Oglądacie je w podręcznikach, na wystawach, w memach... Są wszędzie! Zróbcie własne fiszki z obrazów, które wywarły na was wrażenie. Jeśli nie znacie autora, szukajcie w zasobach internetowych, opisując treść. Gwarantujemy, że jeśli wam się podobały, to innym też, więc ktoś o nich napisał!

Plakaty

Plakaty to grafika użytkowa, są formą sztuki! Współcześnie wykorzystuje się je nie tylko do reklamowania czegoś, lecz także jako formę obrazów. Zwracajcie uwagę na słupy ogłoszeniowe z plakatami czy na billboardy. Często są na nich teksty kultury z motywami do wielu tematów maturalnych!

Piosenki

Coś, co lubicie, nucicie, cytujecie, czyli piosenki, to także teksty kultury, do których można się odwołać na egzaminie maturalnym i w wypracowaniach. Mogą to być piosenki literackie, rockowe, hip-hopowe itd., pod warunkiem, że są **autentyczne i łatwe do zidentyfikowania**/wyszukania.

Murale

Wielkoformatowe malowidła ściennie z przesłaniem. Są w waszych miastach, znacie je, więc wykorzystajcie! Zwłaszcza na egzaminie ustnym. Pamiętajcie, by tak **opisać mural, żeby komisja egzaminacyjna nie miała problemu z jego identyfikacją**.

Henri Matisse, *Radość życia*, obraz z 1906 roku

Aleksander Gieryski, *Żydówka z pomarańczami*, obraz z 1881 roku

Henri Matisse, *Radość życia*, obraz z 1906 roku

Nagie postacie ludzi na tle natury.

Zmysłowi bohaterowie obrazu tańczą, grają na instrumentach, spacerują, po prostu odpoczywają w sposób nieskrępowany prawami cywilizacji.

DO CZEGO
WYKORZYSTAĆ ?

MOTYWY/WSKAZÓWKI
INTERPRETACYJNE

- Arkadia
- zerwanie z cywilizacją
- motyw *carpe diem*
- radość z życia
- natura
- szczęście
- epikureizm
- wolność

Aleksander Gierymski, *Żydówka z pomarańczami*, obraz z 1881 roku

Stara kobieta z koszami pomarańczy.

Bohaterka obrazu pokazana jest z fotograficzną dokładnością. Szczególne wrażenie robi wyniszczona wiekiem i pracą twarz o smutnych oczach. Tło, przestrzeń miasta, podkreśla samotność handlującej kobiety.

DO CZEGO
WYKORZYSTAĆ ?

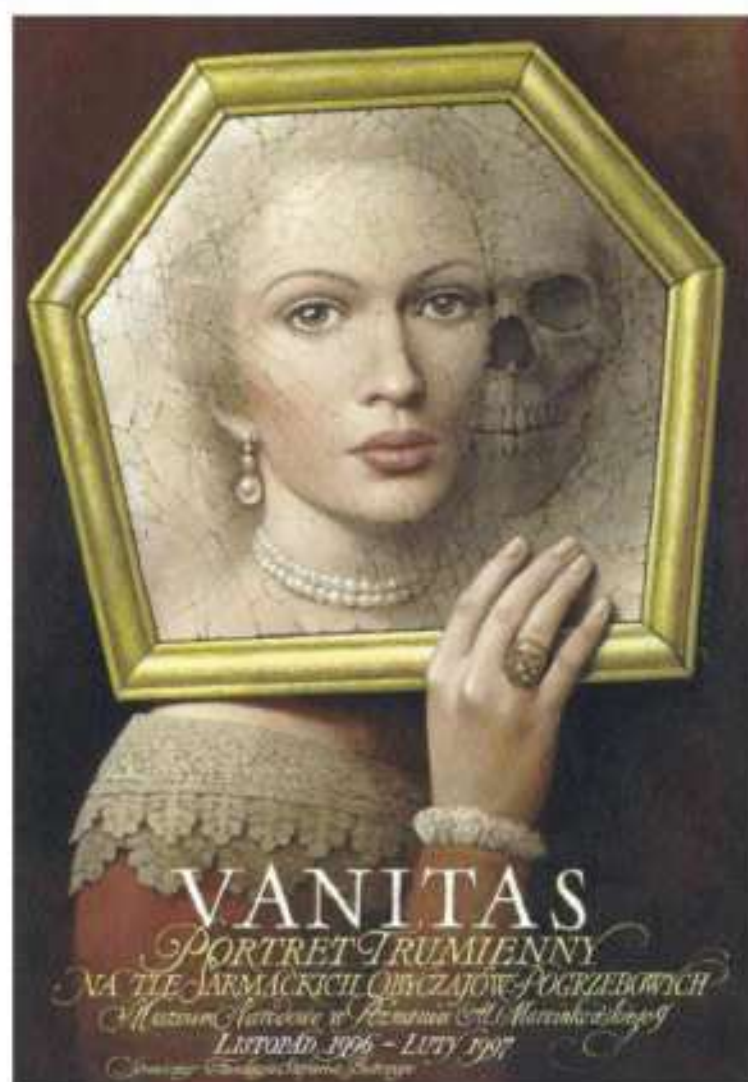
MOTYWY/WSKAZÓWKI
INTERPRETACYJNE

- portret kobiety
- realizm
- ideały pozytywistyczne
- starość
- Żydzi
- smutek
- praca
- samotność

Wiesław Wałkuski, plakat z 1996 roku do wystawy *Vanitas*.
Portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych

Keep calm and carry on

**Wiesław Wałkuski, plakat z 1996 roku do wystawy *Vanitas*.
Portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych**

Plakat nawiązuje do tradycji portretu trumiennego.

Bohaterka ubrana w wyszukany sposób (koronki, biżuteria) trzyma obraz/lustro przedstawiające piękną kobietę, ale w tle widać czaszkę.

DO CZEGO WYKORZYSTAĆ ?

KONTEKST

Księga Koheleta:

„Marność nad marnościami i wszystko marność” – słowa te symbolizują nietrwałość, śmiertelność świata, w jakim żyje człowiek.

**MOTYWY/WSKAZÓWKI
INTERPRETACYJNE**

- nietrwałości istnienia
- marność wartości materialnych
- przemijanie piękna, młodości
- śmiertelność człowieka
- motyw *vanitas*
- człowiek nie ma władzy nad śmiercią
- przemijanie w filozofii Heraklita

Keep calm and carry on

Plakat z okresu II wojny światowej zaprojektowany dla rządu brytyjskiego jako plakat motywacyjny dla obywateli.

Hasło na plakacie: zachowaj spokój i rób swoje, jest przesłaniem o charakterze uniwersalnym, dlatego stało się tak popularne.

DO CZEGO WYKORZYSTAĆ ?

KONTEKST

Postawy bohaterów, np. Dr Rieux (*Dżuma*, A. Camus), Marka Edelmana (*Zdążyć przed Panem Bogiem*, H. Krall): zachowanie równowagi w obliczu zagrożenia, skupianie się na pomocy innym.

**MOTYWY/WSKAZÓWKI
INTERPRETACYJNE**

- stoicyzm
- zachowanie równowagi w trudnych okolicznościach
- rozum
- racjonalizm
- równowaga w życiu

MOTYWY/WSKAZÓWKI INTERPRETACYJNE

Padło mi auto na rondzie
Dymiło jak z filmu o Bondzie
Trzy pasy wolne – nie szkodzi
Podjeżdża na tyłek i trąbi
Zachciało mi się umyć okna
Olsztyn i parter wieżowca
Mignęła mi koleżki siostra
Weź już ten płyn lepiej zostaw

- życie, które nas przerasta
- codzienność, która męczy
- ucieczka przed problemami

Zatrzymał mnie kiedyś przechodzień
Dlaczego mu palę pod blokiem
Trzy razy klepnął coś w Nokię
A ja – kupiłem domek na wiosce
Babka na lekcji mnie pyta
Dlaczego od szkoły się migam
Teraz się zawsze zatrzymam
Jak widzę, że zakupy dźwiga

- zrozumienie błędów młodości, niewłaściwego postępowania

Za młody, żeby mówić czy było warto
Zbyt stary, żeby łamał strach
Tyle drzwi przede mną – ciągle zagadką
Za nimi nowa talia kart
droga, która będzie idealną
Daj mi mapę jeśli tylko znasz
Jeśli tylko ją znasz

- próba podsumowania życia
- nowe możliwości
- niepewność przyszłości
- wybory życiowe
- nadzieja

Piękny świat
Lubię zapomnieć, że zło nas dosięga
Wystarczy łaża
Czułości brak nigdy nie zwycięża
Nie wiem jak omijać błędy cudzego sumienia
Mierzone w twarz
Nie uniknę ran, każdy już oberwał (x2)

- radość z życia
- *carpe diem* mimo doświadczeń i przeszkód
- niepoddawanie się – życie wymaga mierzenia się z problemami

Ciągle o krok od zwycięstwa
Sto tysięcy godzin do szczęścia
Piach na za ostrych zakrętach
Sto powodów dziennie, by przestać
Dobre intencje w złych miejscach
Naiwne spojrzenie na wszechświat
Teraz się zawsze potwierdza
Jak widzę w ich oczach ten ciężar

- stawianie sobie wyzwań
- nadzieja
- świadomość, że sukces wymaga walki

Łatwo się mówi, że przejdzie
Gorzej się znosi potknięcie
Nieważne, którądy biegniesz
Przyzwyczaj do tego sumienie
Łatwo powiedzieć, że bezsens
I wrócić na bezpieczny teren
Wystarczy nie wyjść przed szereg
Życie i tak prostsze nie będzie (...)

- odwaga w mierzeniu się z życiem
- odwaga w ponoszeniu konsekwencji
- walka

MOTYWY

- przemiana
- młodość

Temat
z arkusza CKE:
*Różne postawy
wobec błędów.*

MOTYWY

- nadzieja
- nowa droga
- wybory życiowe
- szukanie własnej drogi
- nieznana przyszłość

„
*Babka na lekcji mnie pyta
Dlaczego od szkoły się migam
Teraz się zawsze zatrzymam
Jak widzę, że zakupy dźwiga*

„
*Tyle drzwi przede mną – ciągle zagadką
Za nimi nowa talia kart
Droga, która będzie idealną
Daj mi mapę jeśli tylko znasz
Jeśli tylko ją znasz*

PIĘKNY ŚWIAT...

„
*Piękny świat
Lubię zapomnieć, że zło nas dosięga
Wystarczy ła
Czułości brak nigdy nie zwycięża*

„
*Łatwo powiedzieć, że bezsens
I wrócić na bezpieczny teren
Wystarczy nie wyjść przed szereg*

MOTYWY

- życie jako walka
- niepoddawanie się
- mierzenie się z przeciwnościami

KONTEKST

Zbigniew Herbert,
*Przesłanie Pana Cogito:
idź wyprostowany wśród
tych co na kolanach*

Miałem dziesięć lat
Gdy usłyszał o nim świat
W mej piwnicy był nasz klub
Kumpel radio zniósł
Usłyszałem „Blue Suede Shoes”
I nie mogłem w nocy spać
Wiatr odnowy wiał
Darowano reszty kar
Znow się można było śmiać
W kawiarniany gwar
Jak tornado jazz się wdarł
I ja też chciałem grać

• dzieciństwo

• czasy PRL
• historia
• wpływ kultury Zachodu

Ojciec Bóg wie gdzie
Martenowski stawiał piec
Mnie paznokcie z palca zszedł
Z gryfu został wiór
Grałem milion różnych bzdur
I poznałem co to seks
Pocztówkowy szat
Każdy z nas ich pięćset miał
Zamiast nowej pary jeans
A w sobotnią noc
Był Luksemburg, chata, szkło
Jakże się chciało żyć!

• realizacja marzeń
• młodość
• realia PRL
• gromadzenie doświadczeń

Było nas trzech
W każdym z nas inna krew
Ale jeden przyświecał nam cel
Za kilka lat
Mieć u stóp cały świat
Wszystkiego w bród
Alpagi łyk
I dyskusje po świt
Niecierpliwy w nas ciskał się duch
Ktoś dostał w nos
To popłakał się ktoś
Coś działo się

• marzenia
• przyjaźń
• radość życia
• carpe diem

Poróżniła nas
Za jej Poli Raksy twarz
Każdy by się zabić dał
W pewną letnią noc
Gdzieś na dach wyniosłem koc
I dostałem to, com chciał
Powiedziała mi
Że kłopoty mogą być
Ja jej, że egzamin mam
Odkręciła gaz
Nie zapukał nikt na czas
Znow jak pies, byłem sam

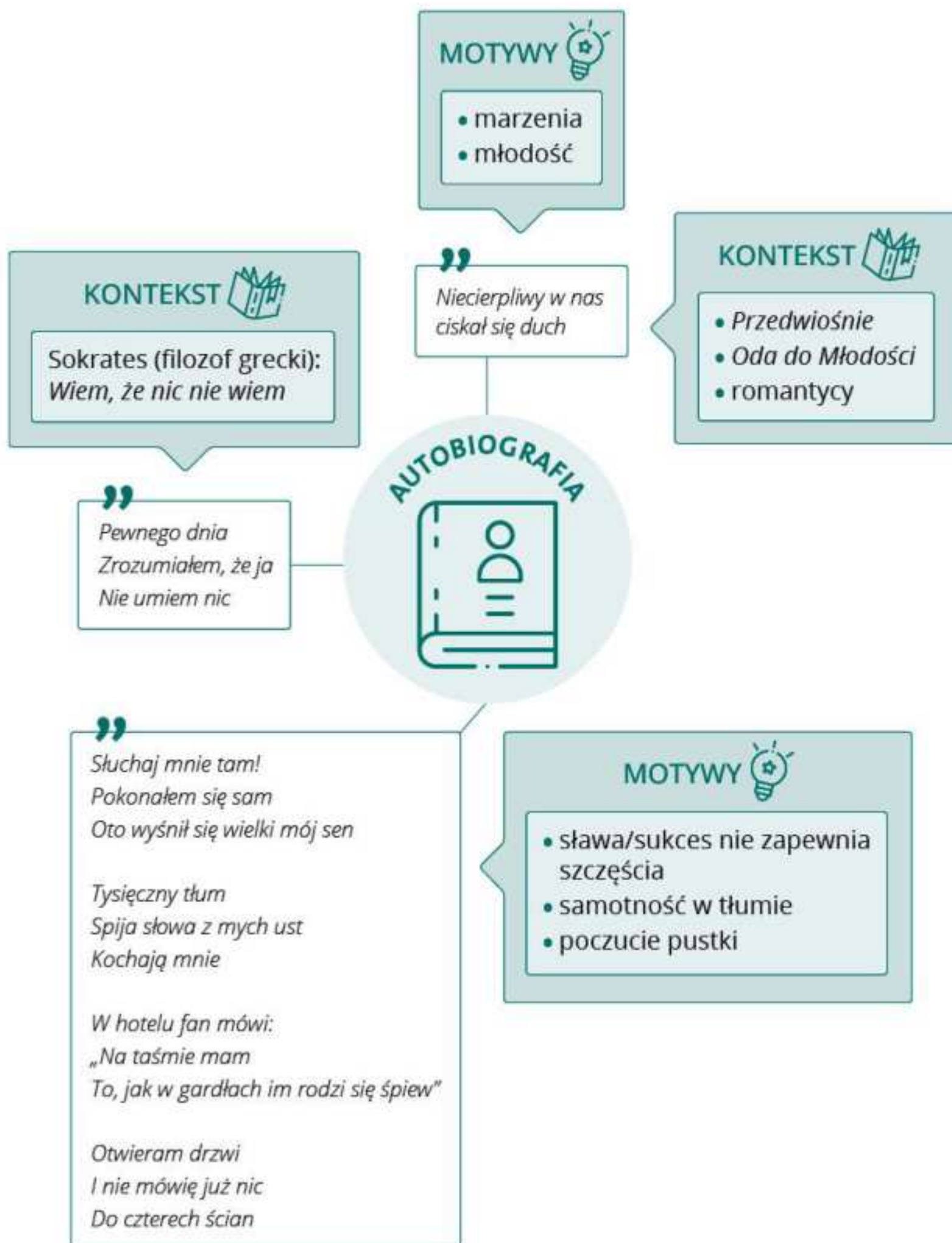
• nieszczęśliwa miłość
• śmierć
• związek
• złe decyzje
• samobójstwo

Stu różnych ról
Czym ugasić mój ból
Nauczyło mnie życie jak nikt
W wyrku na wznak
Przechlapałem swój czas
Najlepszy czas
W knajpie dla brow
Klezmer kazał mi grać
Takie rzeczy, że jeszcze mi wstyd
Pewnego dnia
Zrozumiałem, że ja
Nie umiem nic

• świadomość przemijania
• poczucie straty
• życie jako doświadczanie dobrych i złych rzeczy
• sokratejskie „Wiem, że nic nie wiem”
• poczucie niespełnienia

Słuchaj mnie tam!
Pokonałem się sam
Oto wyśnił się wielki mój sen
Tysięczny tłum
Spija słowa z mych ust
Kochają mnie
W hotelu fan mówi:
„Na taśmie mam
To, jak w gardłach im rodzi się śpiew”
Otwieram drzwi
I nie mówię już nic
Do czterech ścian

• apel
• zaprzepaszczenie czegoś ważnego (Pokonałem się sam)
• poczucie straty
• samotność
• poczucie, że sukces nie zapewnia szczęścia

Nie wiem czy to miało sens
Hulać tak, hulać tak, kolejny raz
Carpe diem z dnia na dzień
A potem sza, cicho sza, cicho sza

- refleksja o życiu, podejmowanych decyzjach, czerpaniu z życia
- epikureizm

MOTYWY/WSKAZÓWKI INTERPRETACYJNE

Sorka za ten telefon dzisiaj o drugiej w nocy
Tylko chciałam pomocy i Ciebie
W słuchawce słyszałam śmiech
Naiwna ja, naiwna ja

Mogłam mówić co myślę na cały głos
Mogłam nie brać do siebie, gdy zranił ktoś,
Mogłam trzymać Cię mocniej, gdy chciałeś iść
Mogłam tak, mogłam tak
Mogłam tak, mogłam tak

- konsekwencje naszych decyzji
- rozstanie
- strata ukochanego

Mogłam wziąć Cię do tańca ostatni raz
I obiecać, że parkiet jest tylko nasz
Teraz jakoś magicznie chcę cofnąć czas
Mogłam tak, mogłam tak
Mogłam tak, mogłam tak

- poczucie straty
- żal
- chęć odwrócenia biegu rzeczy

Czemu jak ten śniegu puch to wraca znów
Wraca znów, wraca znów
Czemu po tej stronie rzęs tęsknię ciut
Tęsknię ciut, tęsknię ciut

- tęsknota

Sorka za ten telefon dzisiaj o drugiej w nocy
Tylko chciałam pomocy i Ciebie
W słuchawce słyszałam śmiech
Naiwna ja, naiwna ja

Mogłam mówić co myślę na cały głos
Mogłam nie brać do siebie, gdy zranił ktoś
Mogłam trzymać Cię mocniej, gdy chciałeś iść
Mogłam tak, mogłam tak
Mogłam tak, mogłam tak

Mogłam wziąć Cię do tańca ostatni raz
I obiecać, że parkiet jest tylko nasz
Teraz jakoś magicznie chcę cofnąć czas
Mogłam tak, mogłam tak
Mogłam tak, mogłam tak

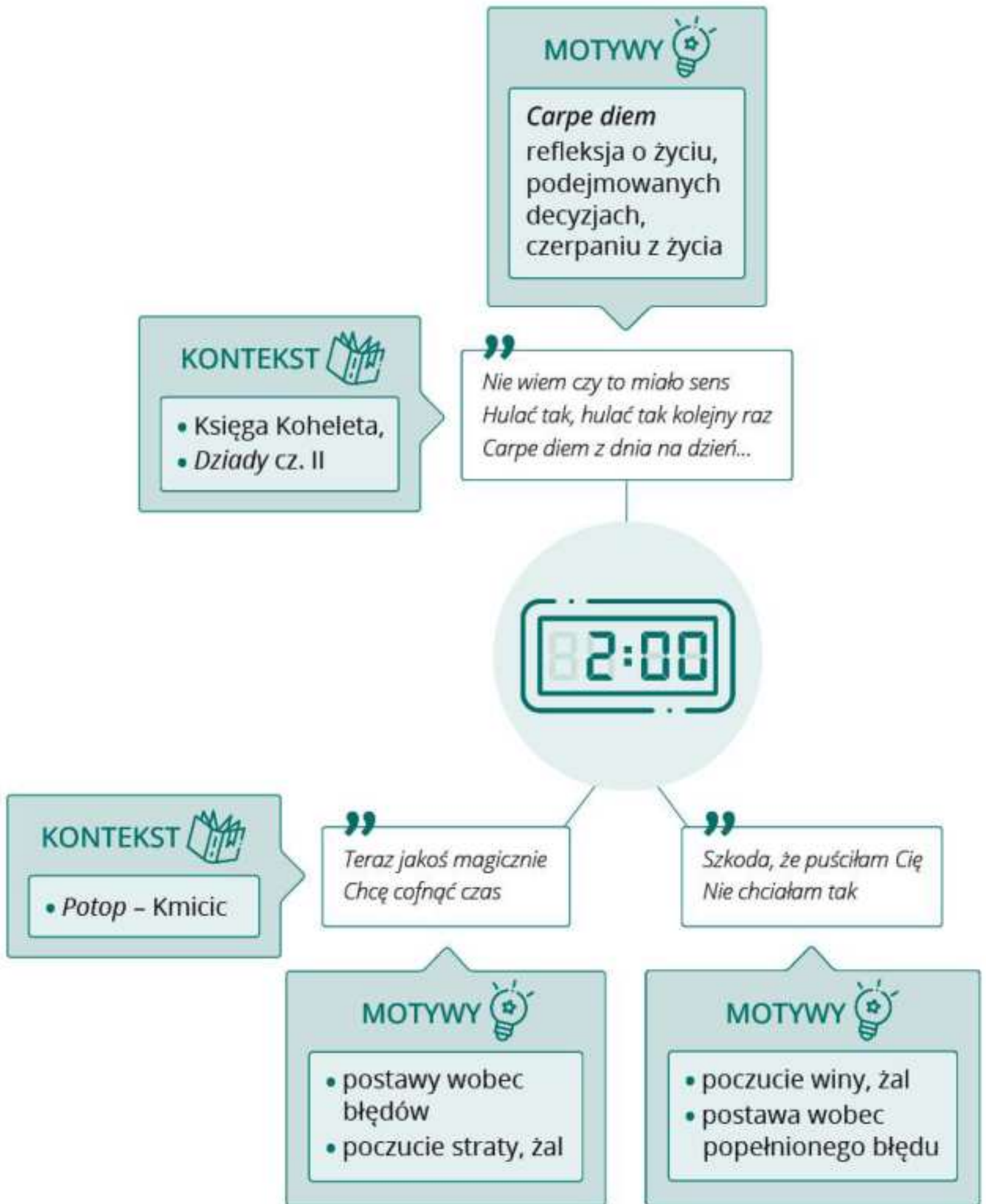
Mogłam tak, mogłam tak
Mogłam tak, mogłam tak

Mogłam tak, mogłam tak
Mogłam tak, mogłam tak

Szkoda, że puściłam Cię
Nie chciałam tak, nie chciałam tak

- rozrachunek
- żal
- poczucie winy
- tęsknota
- poczucie straty

Mural anonimowego artysty ulicznego Blu, *Wojna o paliwa kopalne*, zamieszczony na ścianie budynku w Campobasso we Włoszech

Mural anonimowego artysty ulicznego Blu, *Wojna o paliwa kopalne*, zamieszczony na ścianie budynku w Campobasso we Włoszech

- Wykorzystanie wymowy starożytnej rzeźby *Grupa Laokoona*.
- Laokoon – kapłan Troi, który starał się powstrzymać rządzących przed wprowadzeniem do miasta greckiego konia (w nim ukrywali się żołnierze), został oślepiony przez Atenę, a następnie jego i jego synów zaatakowały węże morskie.

Rzeźba *Grupa Laokoona*, Muzea Watykańskie, Rzym

DO
CZEGO
WYKORZYSTAĆ ?

Rzeźba pokazuje cierpienie, walkę, obronę dzieci, grozę utraty życia.

Te emocje zostają przez Blu przeniesione na nowy temat – walkę z potentatami paliwowymi!

- *Grupa Laokoona* osadzona jest na dystrybutorze paliw.
- Atakujące węże to węże z paliwem.
- Czołgi = rynek paliw wspiera wojnę.

MOTYWY/WSKAZÓWKI INTERPRETACYJNE

- walka z niesprawiedliwością
- obrona życia
- przemoc
- konflikt siła i serce
- cierpienie
- poświęcenie życia w słusznej sprawie

**Banksy, anonimowy angielski twórca murali;
mural namalowany w Ukrainie w zniszczonym przez wojnę mieście**

**Mural artysty o pseudonimie Morik,
*Po telefonie, Łódź***

Banksy, anonimowy angielski twórca murali; mural namalowany w Ukrainie w zniszczonym przez wojnę mieście

Kobieta w wałkach na głowie, w szlafroku KONTRAST maska na twarzy, gaśnica = wyrwanie z normalności, groza wojny, życie cywila w czasie działań wojennych.

DO CZEGO
WYKORZYSTAĆ ?

KONTEKST

Kontekst do literatury
o II wojnie światowej!

MOTYWY/WSKAZÓWKI
INTERPRETACYJNE

- konsekwencje wojny
- życie ludności cywilnej w czasie wojny
- adaptacja do tragicznych okoliczności
- sprzeciw wobec przemocy
- dramat człowieka
- bezsilność wobec przemocy (opuszczone ręce kobiety)

Mural artysty o pseudonimie Morik, *Po telefonie, Łódź*

Praca pokazuje starzejącą się kobietę, w chwili, gdy skończyła przykrą dla niej rozmowę telefoniczną (komentarz artysty).

DO CZEGO
WYKORZYSTAĆ ?

MOTYWY/WSKAZÓWKI
INTERPRETACYJNE

- przemijanie
- czas
- rozczarowanie życiem
- smutek, samotność
- starzenie się
- kobieta

Lektury obowiązkowe zgodne z podstawą programową z 2024 r.

Zakres podstawowy

Biblia, w tym fragmenty Księgi Rodzaju, Księgi Hioba, Księgi Koheleta, Księgi Psalmów, Apokalipsy św. Jana

Jan Parandowski, *Mitologia*, cz. I *Grecja*

Homer, *Iliada* (fragmenty)

Sofokles, *Antygona*

Lament świętokrzyski (fragmenty)

Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią (fragmenty)

Pieśń o Rolandzie (fragmenty)

William Szekspir, *Makbet*

Molier, *Skąpiec*

Ignacy Krasicki, wybrana satyra

Adam Mickiewicz, wybrane ballady, w tym *Romantyczność*; *Dziady* cz. III

Bolesław Prus, *Lalka*

Henryk Sienkiewicz, *Potop* (fragmenty)

Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*

Stanisław Wyspiański, *Wesele*

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (fragmenty)

Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*

Witold Gombrowicz, *Ferdydurke* (fragmenty)

Tadeusz Borowski, *Proszę państwa do gazu*

Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat* (fragmenty)

Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*

Albert Camus, *Dżuma*

George Orwell, *Rok 1984*

Sławomir Mrozek, *Tango*

Marek Nowakowski, *Góra „Edek”* (z tomu *Prawo prerii*)

Andrzej Stasiuk, *Miejsce* (z tomu *Opowieści galicyjskie*)

Olga Tokarczuk, *Profesor Andrews w Warszawie* (z tomu *Gra na wielu bębenkach*)

Ryszard Kapuściński, *Podróże z Herodotem* (fragmenty)

Ponadto z zakresu szkoły podstawowej

Ignacy Krasicki, bajki

Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. II, *Pan Tadeusz* (księgi: I, II, IV, X, XI, XII)

Aleksander Fredro, *Zemsta*

Juliusz Słowacki, *Balladyna*

Zakres rozszerzony

Homer, *Odyseja* (fragmenty)

Dante Alighieri, *Boska Komedia* (fragmenty)

Jan Kochanowski, *Treny* (jako cykl poetycki)

William Szekspir, *Hamlet*

Juliusz Słowacki, *Kordian*

realistyczna lub naturalistyczna powieść europejska (Honoré de Balzac, *Ojciec Goriot* lub Charles Dickens, *Klub Pickwick*, lub Mikołaj Gogol, *Martwe dusze*, lub Gustaw Flaubert, *Pani Bovary*)

Franz Kafka, *Proces* (fragmenty)

Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*

Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Szewcy*

Bruno Schulz, wybrane opowiadania z tomu *Sklepy cynamonowe*

Tadeusz Konwicki, *Mała Apokalipsa*

Janusz Głowacki, *Antygona w Nowym Jorku*

Sławomir Mrożek, wybrane opowiadanie

wybrany esej Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Zbigniewa Herberta

Lektury obowiązkowe zgodne z podstawą programową z 2018 r.

Zakres podstawowy

Legenda o św. Aleksym (fragmenty)

Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu (fragmenty)

Gall Anonim, *Kronika polska* (fragmenty)

Jan Kochanowski, *Odprawa posłów greckich*

Piotr Skarga, *Kazania sejmowe* (fragmenty)

Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (fragmenty)

William Szekspir, *Romeo i Julia*

Adam Mickiewicz, *Konrad Wallenrod*

Bolesław Prus, *Z legend dawnego Egiptu*

Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*

Stefan Żeromski, *Rozdzióbią nas kruki, wrony...*

Tadeusz Borowski, *Ludzie, którzy szli*

Józef Mackiewicz, *Droga donikąd* (fragmenty)

Marek Nowakowski, *Raport o stanie wojennym* (wybrane opowiadanie)

Jacek Dukaj, *Katedra* (z tomu *W kraju niewiernych*)

Antoni Libera, *Madame*

Ponadto z zakresu szkoły podstawowej

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Zakres rozszerzony

Arystoteles, *Poetyka, Retoryka* (fragmenty)

Platon, *Państwo* (fragmenty)

Arystofanes, *Chmury*

Wergiliusz, *Eneida* (fragmenty)

św. Augustyn, *Wyznania* (fragmenty)

św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna* (fragmenty)

François Rabelais, *Gargantua i Pantagruel* (fragmenty)

Michel de Montaigne, *Próby* (fragmenty)

Juliusz Słowacki, *Lilla Weneda*

Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska Komedia*

Stanisław Wyspiański, *Noc listopadowa*

Jorge Luis Borges, wybrane opowiadanie

